

Володимирський район
Локачинська територіальна громада
Конюхівський ліцей Локачинської селищної ради

Нестандартні уроки з історії України

7 клас

(навчальний посібник)

Гиричук В.В.

2023 р.

Гиричук В.В. Нестандартні уроки з історії України: Навчальний посібник/В.В.Гиричук. – Локачі, 2023 р. – 104 с.

Гиричук Віктор Володимирович, вчитель історії і суспільствознавства Конюхівського ліцею Локачинської селищної ради Володимирського району

У пропонованому посібнику наводяться методичні матеріали, які можуть бути використані вчителями історії. Автор пропонує використання різних видів навчання, особливо тих, що активізують процес пізнання історичних знань, дають ключ до розв'язання відповідних виховних і розвивальних завдань уроку.

Різноманітні форми проведення уроків, запропоновані у посібнику, містять поради для вчителів щодо застосування їх у педагогічній практиці на уроках історії у 7 класі.

Даний посібник буде корисний вчителям історії у практичній діяльності.

Рецензенти:

Кондратюк С.С., вчитель історії, вчитель-методист Привітненського ліцею

Олевська І.І., завідувач відділу гуманітарних дисциплін ВІППО, тренер, регіональний координатор громадянської та історичної освітньої галузі НУШ

Схвалено методичною радою Конюхівського ліцею

Протокол № 2 від 27.11.2023 року

Зміст

Вступ.....	4
Розділ I.	
Нетрадиційні форми проведення уроків з історії.....	6
Інтегровані уроки.....	7
Уроки-рольові ігри.....	8
Урок-КВК.....	10
Урок-фестиваль.....	11
Урок-брейн-ринг.....	13
Урок-вікторина.....	14
Урок – «Що? Де? Коли?».....	14
Розділ II.	
Розробки нетрадиційних уроків.....	16
Русь-Україна в IX – в першій половині XI століття.....	16
Київська держава за перших князів.....	21
Князь Святослав: ким він був для сучасників, ким є для нащадків?.....	24
Давньослов'янський аукціон.....	33
Виникнення та розвиток Київської Русі.....	36
Подорож Київською Руссю.....	41
Київська Русь наприкінці X – у першій половині XI ст.....	45
Київська Русь.....	50
Русь-Україна.....	56
Усна народна творчість Київської Русі.....	58
Лабіринтами минулого.....	67
З'їзд київських князів.....	69
Щасливий випадок за темою «Княжа Русь-Україна».....	77
Україна - країна замків і фортець.....	82
Життєпис династії Рюриковичів.....	90
Список використаних джерел.....	104

Вступ

Життя ставить перед учителями нові вимоги, завдання, проблеми. Серед них є такі, здійснення яких безпосередньо залежить від учителя. Зокрема – проблема якості уроків, проведення яких неможливе без урізноманітнення їхніх форм і методів.

Досвід педагогічної праці доводить, що впровадження у освітній процес нетрадиційних підходів до проведення уроків пов'язане, насамперед, з перенесенням акценту викладання на цілеспрямоване навчання, тобто на визначення структури і змісту навчально-пізнавальної діяльності школяра.

Проведення нетрадиційних уроків активізує пізнавальну діяльність учнів, стимулює пам'ять, логічне мислення, допомагає вловлювати зв'язки між темами, розділами, проводити паралелі.

Планувати урок історії необхідно так, щоб учень мав можливість самостійного пошуку у набутті нових знань, у розв'язанні питань проблемного характеру. Інноваційні методи створюють умови для моделювання навчальних ситуацій, які формують у школярів уміння та навички класифікувати й узагальнювати матеріал, застосовувати зіставлення та аналогії, робити висновки, давати об'єктивні оцінки історичним подіям у конкретних життєвих ситуаціях.

Широке використання нетрадиційних методик, які вчитель застосовує на уроках історії, повинно спонукати учнів до самостійної праці, до творчого мислення.

Метою посібника є методично й практично допомогти вчителю історії у викладанні курсу «Історія України» (7 клас). Пропонований посібник є синтезом кращих методичних традицій, які були випробувані часом, та новацій, обумовлених сучасним станом шкільної історичної освіти в Україні. Тому читачеві пропонуються як уроки-вікторини, історичний волейбол, урок — уявна подорож, дискусія, рольова гра, шкільний історичний Інтернет, школа підготовки майбутніх інтелектуалів, а також бінарні уроки.

Методичні розробки нетрадиційних уроків базуються перш за все на загальнотеоретичних методичних засадах, а також на основних підручниках з історії України для 7 класу.

Пропоновані розробки уроків є орієнтовними, тому учитель, спираючись на власний педагогічний досвід та майстерність, може скоротити або доповнити наведений матеріал.

Використання у педагогічній практиці вчителя історії нестандартних уроків — це не тільки засіб отримання учнями знань з предмета, а й задоволення від уроку історії. Проведення нестандартних уроків сприятиме розширенню в учнів кругозору, розвиватиме увагу, пам'ять, мовлення, мислення, уяву, фантазію, творчі здібності, мотивацію навчальної діяльності, виховуватиме самостійність, співробітництво, почуття колективізму, товариськості, відповідальності за спільну справу.

Навчальний посібник буде корисний і цікавий як педагогу-початківцю, так і вчителю зі стажем. За допомогою цього видання вчитель зможе підвищити рівень своєї професійної майстерності. Посібник стане в пригоді вчителям для проведення відкритих уроків.

Розділ I. Нетрадиційні форми проведення уроків

з історії

Протягом тривалого часу в нашій країні поширена класно-урочна система навчання, яка дозволяє вчителю одночасно навчати багатьох учнів. Головним компонентом цієї системи є урок. Від ефективності уроків залежить ефективність навчального процесу.

Найчастіше уроки будувалися на основі закономірностей навчально-виховного процесу і характеризувалися поєднанням та реалізацією всіх дидактичних принципів і правил, забезпечуючи умови для продуктивної пізнавальної діяльності учнів із урахуванням їхніх інтересів та потреб. Такі уроки прийнято вважати стандартними. Вони охоплюють основні етапи навчального процесу: підготовка до вивчення теми, сприймання і осмислення матеріалу, закріплення його різноманітними вправами; перевірка, оцінювання знань, умінь, навичок; узагальнення й систематизація знань.

Традиційні уроки відіграли значну позитивну роль у навчанні школярів. Проте вже в середині 70-х років минулого століття з'явилася тенденція до зниження інтересу дітей до класних занять. На практиці це реалізувалося появою нетрадиційних (нетипових) уроків, головною метою яких є пробудження інтересу школярів до навчальної праці.

Нетрадиційний урок – це імпровізоване навчальне заняття, що не має традиційної структури. Такі уроки не вкладаються (повністю або частково) в рамки виробленого і сформованого дидактикою. Учитель не дотримується чітких етапів навчального процесу, традиційних методів, видів роботи. Особливість нестандартних уроків полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало зацікавлення в учнів, сприяло їхньому оптимальному розвитку й вихованню.

Для нетрадиційних уроків характерною є інформаційно-пізнавальна система навчання – оволодіння готовими знаннями, пошук нових даних, розкриття внутрішньої сутності явищ через диспут, змагання. На цьому уроці вчитель може організувати діяльність класу так, щоб учні в міру можливості

працювали самостійно, а він керував цією діяльністю, забезпечуючи її необхідними дидактичними матеріалами.

Порівняно із звичайним, нормативним заняттям, нетрадиційний урок максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу школярів. Навчання на ньому спрямоване на підвищення їхніх знань, формування працьовитості, цілеспрямованості, потрібних у житті навичок і вмінь.

Крім цього, такі уроки більше подобаються учням, ніж буденні навчальні заняття. Насамперед тому, що навчальний процес тут має багато спільного з ігровою діяльністю дітей. Майже всі прийоми, способи дії нетрадиційних уроків відзначаються ігровим спрямуванням. Не дивно, що в методичній літературі їх часто відзначають, як «урок-гра», «урок-змагання» тощо.

Водночас не слід перетворювати нетрадиційні уроки в головну форму роботи в школі: вони не завжди характеризуються серйозною, вдумливою пізнавальною працею учнів, високою результативністю, властива їм і велика витрата часу.

Як правило, структура таких уроків складається з п'яти елементів:

1. Мотивація.
2. Оголошення, представлення теми та очікуваних результатів.
3. Надання необхідної інформації.
4. Інтерактивна вправа – центральна частина заняття.
5. Підбиття підсумків, оцінювання результатів.

Назви уроків дають деяке уявлення про цілі, завдання і методику проведення таких занять.

Найпоширенішими формами нестандартних уроків є:

Інтегровані уроки

Їхньою перевагою є те, що вони демонструють зв'язки історії з іншим науковим застосуванням знань у житті людини, прояв їх у повсякденному житті, у ході різних суспільних процесів. На такому уроці кожен вчитель-

предметник намагається подати суть того, що вивчається, зі своєї, специфічної для кожного предмета, точки зору. Учнів зацікавлює сама форма проведення таких уроків, оскільки на уроці присутні кілька вчителів. Особливість спілкування з дітьми кожного вчителя, різна форма викладу та джерела подачі краще сприймається учнями й перед ними постає загальна картина тих явищ, які вивчаються.

Серед різних форм проведення інтегрованих уроків найбільш зручною є бесіда. Вона може відбуватися між учителями, які розглядають певну проблему чи явище з різних позицій. Учні стають учасниками бесіди: наводять нові факти з життя, запитують про незрозуміле, приймають участь у розв'язанні проблеми. Кожен учитель розкриває певну частину теми. Розпочинається дискусія, в ході якої знаходять істину. Тут роблять припущення і обґрунтовують свої думки не лише вчителі, але й учні. Використання інтегрованих уроків приносить користь не лише учням, а й самим вчителям. Спілкуючись з колегами, відкриваєш нові факти, іноді більш глибоко замислюєшся над явищами, на які раніше не звертав увагу.

Уроки-рольові ігри

Термін «рольова гра» – багатомірний та складний. Науковці неоднозначно визначають сутність гри. Для історичної науки гра – це умовна, цікава для суб'єкта діяльність, спрямована на формування знань, умінь і навичок. Вона цінується за відчуття радості та бадьорості, збагачення вражень, допомагає педагогам уникати настирливої повчальності, створює в дитячому колективі атмосферу дружелюбності.

Послідовність етапів уроку-рольової гри:

I. Підготовчий етап. Підготовка учнів до гри з визначенням цілей та вибором дидактичного навантаження.

1. Учитель обирає тему гри, її вид, враховуючи програму, дидактичне навантаження, наявність методичної літератури, готовність класу до проведення гри.

2. Відбувається розподіл ролей; класу на учасників гри. Створення необхідної мотивації – обов’язкова умова в організації гри.
3. Учителем і учнями обговорюється задум гри, її стратегія, складається план, сценарій, проводиться інструктаж учасників.
4. Спільна підготовка необхідних атрибутів і декорацій.

II. Уведення до гри або постановка проблеми і початок її розв’язання.

Цей етап полягає в усвідомленні учнями змісту завдання й активізації їхньої пізнавальної діяльності на уроці, тому передбачає такі дії:

1. Учитель стисло і конкретно викладає сценарій гри, пояснює всьому класові її завдання і можливості, визначає роль окремих учасників.
2. З метою активізації пізнавального інтересу учнів вчитель може ставити проблемні питання, проводити «мозковий штурм», дискусію, спонукати учнів до висунення різноманітних припущень, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки.

III. Ігровий етап. Передбачає залучення усіх учнів до ігрової діяльності.

Цей етап характеризується підвищеним емоційним станом з боку гравців, що сприяє «проживанню» ситуації в її ігровому втіленні. Завданням вчителя на цьому етапі є координація ігрової діяльності, здійснення безпосереднього керівництва дій учасників, регулювання ходу заняття. Розгортання ігрового сюжету передбачає недопустимість відступання від правил. «Неігрова поведінка» в ігровому світі карається досить суворо, аж до зняття з гри.

IV. Заключний етап. Підбиття підсумків. (Оцінювальний). Цей етап передбачає два аспекти: визначення дидактичного та власне ігрового результатів. Тому він поділяється на дві фази:

1. Формування компетентностей;
2. Аналіз ігрової діяльності, що передбачає рефлексію навчальної діяльності (у вигляді запитання «Що нового ви дізналися з гри?») та оцінювання власне гри (запитаннями «Які зауваження виникли у процесі гри?», «Як ви оцінюєте акторську майстерність учасників?»).

Отже, під час гри учні краще засвоюють матеріал, вчаться застосовувати набуті знання у нових ситуаціях.

Урок-КВК

КВК досить популярний серед учнів. Такий вид роботи можна використовувати на повторювально-узагальнюваних уроках. У процесі підготовки учні вчаться творчо мислити, самостійно «добувати» знання, швидко знаходити правильну відповідь і подавати її винахідливо.

Організація і проведення КВК.

КВК – це захоплююча гра, змагання, до якої слід ретельно готуватись. Тому команди формують за один – два тижні до гри. Діти обирають капітана і розподіляють обов'язки художника, історика, картографа та ін. Учитель дає завдання: повторити основний зміст теми, хронологію, роль історичних подій, діячів, відповісти на питання. Команди готують суперникам кросворди чи інші завдання і творче завдання (наприклад подорож по середньовічній країні).

Завдання вчителя на підготовчому етапі – залучити до роботи всіх учнів. Для усього слід продумати добірку цікавих завдань, питань, конкурсів як для команд, так і для вболівальників (учнів класу).

Урок починає учитель, він же ведучий КВК, він же старший суддя. КВК триває урок. Кожна правильна відповідь оцінюється балами. За порушення дисципліни, шум, підказку бали знімаються. Діти повинні бути ознайомлені з правилами гри заздалегідь.

Умови конкурсу

Привітання. Команди готують його заздалегідь. Привітання – це візитна картка команди. У привітанні мають бути відображені назва, емблема і гасло команди. Привітання повинно бути пов'язане з темою КВК.

Конкурс-розминка. Його, як правило готує вчитель. Цей конкурс проходить у швидкому темпі. Це конкурс для всіх учасників команд. Темп, у якому пройде розминка, і визначить темп всієї гри.

Конкурс-естафета. Команда отримує умовну естафетну паличку. Представники команд по черзі підходять до карти і показують об'єкти, які задає ведучий. При цьому учні передають один одному естафетну паличку. У підсумку вчитель або журі підраховує кількість балів і оголошує їх командам.

Конкурс художників. У художній формі передати певні історичні події.

Конкурс істориків. Учасники відповідають на питання з історії.

Конкурс міжнародників. Команди отримують завдання, пов'язані з міжнародними подіями, явищами вивченого періоду.

Конкурс капітанів. Тут змагання відбувається серед капітанів команд.

Конкурс «Історичний бій». Один із членів команди ставить запитання іншій команді, називаючи при цьому прізвище того, хто має відповідати. Якщо прозвучить правильна відповідь, от команда отримує можливість задавати питання. Якщо питання залишиться без відповіді, то учень, який не відповів стає умовно «вбитим». Якщо відповідь наполовину правильно, то він вважається «пораненим». Бій продовжується доти, поки не будуть вичерпані всі питання. У кінці конкурсу вчитель визначає, скільки залишилося «живих» (1 бал) і скільки «поранених» (пів бала) у кожній команді.

Конкурс «Домашнє завдання». Команди зображають будь-яку історичну подію. Суперники повинні відгадати її. Виступ може бути костюмованим, музичним, з танцями, піснями, з приготуванням національних страв.

Заключний етап – підведення підсумків. При підведенні підсумків учитель вказує, що учням вдалося, а на що потрібно звернути увагу. В основному урок КВК – це повторення теми чи розділу.

Урок-фестиваль

Така форма роботи сприяє розвиткові навчальних здібностей і адаптування учнів до реалій сьогодення. Урок має ігровий характер, і гра максимально наближена до реалій сучасного життя. Можна організувати

«кінофестиваль». Це буде свято учнівської творчості, інтелекту, урочистий огляд творчих практичних робіт дітей.

«Кінофестиваль» краще провести таким чином: весь клас на початку уроку об'єднують у групи: *лауреати, кінокритики, незалежна преса, бізнесмени, незалежний реєстратор, рекламні агенти, глядачі, журі*. Кожен з учасників повинен мати чітко визначену функцію.

Головний зміст і завдання даного практичного заняття полягає не тільки в тому, щоб більш ґрунтовно засвоїти матеріал попереднього уроку, а й представити свою практичну роботу, свої знання у вигляді твору і спробувати продати його за всіма законами і правилами ринку. Коли учень починає презентувати свою роботу, він потрапляє у світ, хай і штучно створений, сучасного культурного економічного життя, у світ конкуренції. Необхідно ретельно продумати механізм взаємодії між учасниками туру з тим, щоб вони були предметно зацікавлені у результатах співпраці. Реальним їх заробітком повинна стати «оцінка знань», зароблена напруженою розумовою працею.

Лауреати мають чітке завдання: грамотно презентувати свою роботу й переконати всіх учасників, що його робота – найкраща. Їхня мета – продати свою роботу бізнесменам. Для цього вони наймають рекламних агентів, можуть сформувати групу підтримки, використати прийоми реклами, щоб журі присудило високу оцінку їхнім роботам.

Кінокритики свою роботу на конкурсі спрямовують на виявлення недоліків, хиб у роботі лауреатів. Вони повинні критично схарактеризувати ті роботи, які не мають цінності в історичному жанрі, мають помилки або відхилення. Вони аргументовано й професійно переконують журі знизити бал лауреатів.

Незалежна преса повинна за допомогою правильно поставлених питань найбільш повно розкрити зміст роботи, її стиль, особливості творчого процесу автора, актуальність і цікавість роботи.

Глядачі – це всі, хто є присутніми на цьому уроці. Вони мають право ставити запитання, висловлювати свої думки, у тому числі через пресу.

Бізнесмени повинні вміло зорієнтуватися у цінностях презентованих на конкурсі робіт. Уважно спостерігати, як формується в процесі конкурсу імідж автора, його роботи. Бізнесмен повинен зробити правильний вибір і купити ту «кінострічку», подальший прокат якої принесе йому найбільший касовий збір.

Рекламні агенти працюють на замовлення лауреатів. Головне їхнє завдання – так розрекламувати стрічку, щоб її купили бізнесмени.

Журі оцінює представлені на конкурсі роботи, вміння конкурсантів презентувати їх, поводитися перед публікою, дотепно відповідати на провокаційні питання, вміння бути толерантним, інтелігентним, оригінальним. Також журі визначає по одному кращому представникові від кожної категорії учасників.

Досвід проведення такої роботи доводить, що, по-перше, такий підхід суттєво змінює психологічний клімат у класі, по-друге, учні все ж таки намагаються виявити поряд з активністю справжні знання.

Урок-брейн-ринг

Брейн-ринг – відома телевізійна гра, де стартом є складне цікаве запитання, а фінішем – правильна відповідь. Команді гравців необхідно швидко зреагувати, адже час прийняття рішення обмежений.

Організаційні моменти уроку

1. Наявність спеціально обладнаного приміщення, кількість ігрових столів відповідає кількості команд.
2. На кожному столі є сигнальний пристрій, за допомогою якого команда сповіщає ведучого про готовність відповідати.
3. Ведучий одночасно буде організатором і арбітром гри (як правило, це вчитель).
4. У першому турі команда повинна дати правильну відповідь на три запитання, лише тоді вона може зайняти стіл лідера.
5. Команда, яка найдовше втримається за столом лідера, вважається переможцем гри.

6. Вчитель готує запитання для всіх турів брейн-рингу.

За результатами гри можна зробити висновок щодо рівня підготовки учнів класу з обраної теми, їхнього вміння логічно мислити, швидко, але виважено приймати рішення.

Урок-вікторина

До уроку кабінет оформляють відповідним чином: на стінах емблеми та привітання команд, фотографії. Вчитель (ведучий) оголошує склад журі, презентує команди.

I етап уроку присвячується історії. Кожній з команд пропонують по три-чотири завдання, які треба розв'язати у визначений термін. Члени журі фіксують час, який було затрачено командами на виконання завдань, перевіряють правильність відповідей.

II етап – конкурс капітанів. Кожному капітанові допомагає команда. Колективний пошук, дух змагання дозволяє систематизувати набуті знання, зосередити увагу на найважливішому.

III етап – змагання команд. Кожна команда пропонує команді – суперниці по п'ять завдань. На їх обдумування відводиться не більше трьох хвилин.

Учитель бере активну участь в обговоренні (то в ролі консультанта, інколи допомагає журі).

Уроки-вікторини цікаві тим, що дають можливість всебічно розглянути проблему, знайти найбільш вдале рішення. Такі уроки виховують почуття колективізму, розвивають допитливість, вчать самостійності.

Урок – «Що? Де? Коли?»

Клас заздалегідь поділений на три команди, обрані капітани, роздані домашні завдання, підготовлені номери команд, листи обліку з прізвищами тих, хто грає за капітанів.

Для проведення уроків виставляють прилади, котрими учні користувалися при вивченні розділу предмета.

Гра складається з шести етапів:

I – вступне слово вчителя;

II – розминка. Повторення всіх ключових запитань теми, в яких враховуються міжпредметні зв'язки, застосування предмета з професії;

III – визначення часу на обдумування запитання і кількості балів за відповідь;

IV – гра «Що? Де? Коли?»;

V – підведення підсумків;

VI – заключне слово вчителя.

Отже, нестандартні уроки – широке поле для творчої діяльності як учителів, так і їхніх учнів. Вони допомагають зробити процес навчання більш цікавим, різноманітним, ефективним, демократичним.

Розділ II. Розробки нетрадиційних уроків

Русь–Україна в IX – в першій половині XI століття

Урок-КВК

Мета: узагальнити і систематизувати матеріал теми; повторити вивчені дати, події, діяльність князів, їх внесок у розвиток державності; розвивати логічне мислення, пам'ять, вміння працювати з картою, документами; виховувати патріотизм, інтерес до вивчення предмету, колективізм.

Обладнання: історична карта, документи, атлас з історії України (7 клас), кросворди, ребуси

Тип уроку: повторно-узагальнюючий

Вид заняття: історичний КВК

Хід уроку

1. Організація класу.

Вчитель: сьогодні у нас підсумково-узагальнюючий урок по темі: «**Русь-Україна в IX - в першій половині XI століття**». Проведемо його у формі історичного КВК. Раніше ми розділили клас на дві команди. Кожна команда була ознайомлена з умовами проведення КВК і отримала своє домашнє завдання. А щоб змагання були чесними, ми вибрали журі. Наше журі складається з ... *(представляє журі)*.

Вчитель. Отже, починаємо КВК.

Конкурс 1. «Представлення команд» (команди мають представити свої назви, девізи, та емблеми)

Максимальна оцінка - 5 балів

Конкурс 2. «Розминка» (Кожній команді вчитель по черзі задає по 5 питань. Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.)

Питання першій команді:

1. Перший князь Києва (Кий)
2. Перші князі – християни (Аскольд та Ольга)
3. Звичаєве право (затверджене державою правило поведінки)
4. Зачинатель династії Рюриковичів (Ігор)

5. Княгиня - реформаторка (Ольга)

Питання другій команді:

6. Провів реформу язичництва (Володимир)

7. Етнічні процеси (Зміни, що відбуваються в мові, культурі, традиціях та нормах поведінки)

8. Назва столиці Візантійської імперії (Константинополь, Стамбул, Царгород)

9. У 905 р. біля кордонів Русі-України вперше з'явилися кочівники (Печеніги)

10. Грецький вогонь (Палаюча суміш, яку під тиском викидали з мідних труб або наливали у мушлі, а потім кидали їх за допомогою металевих машин на ворожі кораблі)

Конкурс 3. «Знавців» (Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.)

Вкажіть ім'я діяча та визначте його за описом:

1. «Повість временних літ про князя: «Сказала дружина князеві: «...Піди, князю, із нами по данину: ти добудеш і ми»
(князь Ігор)

2. «Слово про закон і благодать» про князя: «Похвалімо ж і ми... того, хто велике і дивне діло сотворив, нашого вчителя і наставника... онука старого Ігоря та сина славного Святослава»
(князь Володимир)

3. «Повість временних літ» про... «Передвісниця християнської землі, вранішня зоря перед сонцем і зірниця перед світлом»
(княгиня Ольга)

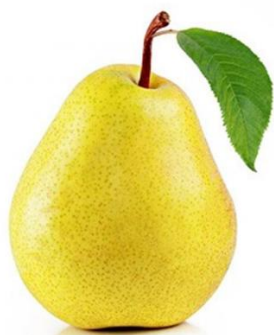
4. «Повість временних літ» про князя: «І при нім стала віра християнська плодитися в Русі і розширятися, і чорноризці стали множитися, і монастирі почали з'являтися... І зібрав він писців многих, і перекладали вони з гречизни на слов'янську мову і письмо, і писали багато книг»

(князь Ярослав Мудрий)

--- Слово журі ---

Конкурс 4. Розгадка ребусів

(Правильна відповідь оцінюється в 2 бали.)

~~А~~

Е

С

(Грушевський)

~~П~~

Н

~~У~~

О

(Нестор)

ЛО ИР

(Володимир)

ЯТ АВ
 + Л

(Святослав)

Конкурс 5. «Капітанів» (капітани по черзі задають один одному по два питання)

----- Слово журі-----

Конкурс 6. «Хроніст» (команди виконують завдання на встановлення відповідностей дат, подій, історичних персоналій)

(Правильна відповідь оцінюється в 2 бали.)

Рік	Подія	Князь
886		Олег
	Вдалий похід на Візантію	Ігор
1036		Ярослав
1051	Призначив першого українського митрополита	

Конкурс 7. «Домашнє завдання» (За десять днів до проведення КВК кожна команда отримала д/з - готувала кросворди по даній темі. Команди обмінюються ними і розгадують за відведений час до 5 хв.)

(Правильна відповідь оцінюється в 5 балів.)

Конкурс 8. «Історичне лото (пояснити терміни)»

Помістя, ранньофеодальна держава, митрополит, закупи, холопи, полюддя, уроки, монархія, Реймське Євангеліє, бояри, «шлюбна дипломатія», воєводи, смерди, віче, великий князь, половці, злотники, фрески, графіті.

(Правильна відповідь оцінюється в 20 балів.)

Слово для оголошення результатів надається журі

Домашнє завдання. Підготувати повідомлення про заповіт Ярослава Мудрого.

Київська держава за перших князів

Урок-історична подорож

Мета: вияснити причини і умови становлення держави, зміни в суспільно-економічному і політичному устрої, шляхи зародження земельної аристократії, час і умови правління перших київських князів. Розвивати вміння використовувати раніше набуті знання, прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, виділяти історичні особливості, працювати з картою та історичними джерелами.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Форма уроку: історична подорож.

Обладнання: карта «Київська Русь», портрети перших київських князів.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань.

- Розповісти за картою, які території заселяли слов'яни у VIII-IX ст.
- На які гілки вони ділилися?
- Яку територію заселяли східні слов'яни?

II. Вивчення нової теми за поданим планом.

1. Руська земля.
2. Заснування Києва.
3. Правління Аскольда і Діра.
4. Київська Русь до правління князя Олега.

Вступне слово вчителя.

Цивілізація суспільства, що означала вищий розвиток його матеріальної і духовної культури, виникнення класів і розвиток феодальних відносин у східних слов'ян в епоху раннього середньовіччя зумовили переростання їхніх племінних союзів у державні об'єднання – князівства, які стали початком утворення нової держави – Київської Русі.

З'ясуємо, як відбувався процес її утворення, здійснивши історичну подорож.

(На дошці намальована карта подорожі, на яку нанесені основні зупинки)

(Учитель є ведучим).

Перша станція

Формування нової держави

Довести, що формування нової держави починалося під загальною назвою «Руська земля». Як виникла і поширювалася етнічна назва «Русь», «Руська земля»? (Робота з картою і текстом підручника).

Учитель. Для того, щоб ми могли просуватися далі, необхідно отримати візу. Нам треба розкрити основні ознаки виникнення держави. (Учні повинні назвати економічні, політичні, соціальні, психологічні чинники, що свідчать про появу держави).

Підсумовуючи сказане, вчитель робить висновок, що виникнення держави є наслідком розвитку суспільства.

Друга станція

Виникнення Києва

(Дати коротку характеристику за схемою). Де виник Київ? *(За картою).* Чому саме тут? Коли? Які історичні джерела про це свідчать? Яким було місто?

Учитель. Для подальшого просування необхідно вказати, що є важливою умовою існування держави.

Третя станція

Правління Аскольда і Діра

(Охарактеризувати за планом).

1. Коли почали правити Аскольд і Дір?
2. Як це сталося?
3. Звідки про це відомо?
4. Що характерно для їхнього правління?

Учитель. Для подальшого руху нам треба довести, що всі ці зміни були не що інше, як шлях до формування Київської Русі.

Четверта станція

Київська Русь за правління Олега

(Охарактеризувати за планом і картою).

1. Коли прийшов до влади князь Олег?
2. Яким чином?
3. Яку він здійснював зовнішню політику?
4. Чим характерна внутрішня політика?
5. Як ви оцінюєте правління князя Олега?

Підсумок подорожі

Учитель. Ось і закінчилася наша подорож. Який висновок ви можете зробити?

Запитання до учнів

- Як утворилася слов'янська держава – Київська Русь?
- Яку оцінку її розвитку ви можете дати?

(Учитель підсумовує роботу учнів і оцінює їх. На кожній станції господар (учень) запитує і пропонує завдання). Кожна правильна відповідь – 12 балів.

Домашнє завдання.

Підготувати розповідь про побачене на одній зі станцій.

Князь Святослав: ким він був для сучасників, ким є для нащадків?

Урок-дискусія

Мета: у формі дискусії поглибити знання учнів з теми, ознайомити з правилами проведення історичної дискусії; розвивати вміння учнів працювати під час шкільної дискусії з історії, вміння готуватись до дискусії, відповідно до плану опрацьовувати історичну літературу, вміння сформулювати та висловити аргументовану точку зору, вміння робити висновки, узагальнення; виховувати в учнів толерантність під час ведення дискусії, любов до історії своєї Батьківщини.

Навчально-методичне забезпечення: підручник; карта; роздавальний матеріал; «Правила проведення дискусії»; виставка художньої та наукової літератури про князя Святослава.

Тип уроку: закріплення та узагальнення вивченого матеріалу.

Вид заняття: дискусія.

Методичні рекомендації

Учитель визначає вид дискусії залежно від загального рівня учнівських компетенцій. Можливі види дискусії:

а) «Круглий стіл». Дискусія проводиться між учнями малої групи (не більше п'яти осіб) з обговоренням визначених запитань, яке передбачає спілкування учнів один з одним та іншими учнями класу. Такий вид дискусії є досить конструктивним. Учасники «круглого столу» мають рівні права на висловлювання власної думки.

б) «6х6х6». Вид дискусії, завдяки якому велика кількість учнів за короткий термін має можливість обговорити якесь запитання чи висловити особисту думку більшості учасників дискусії. У шести групах (у кожній по шість учнів) протягом 6 хвилин обговорюють проблему, потім учитель створює шість нових груп у такий спосіб, щоб у кожній з них був учасник, який працював у попередній дискусійній групі. Після цього групи висловлюються із своєю позицією з обговорюваної проблеми.

в) «Симпозіум». Два-три учні, які краще за інших знають означену тему, один за одним виступають із стислою промовою, після якої відбувається загальна дискусія.

г) Дебати. Використовується при обговоренні суперечливих тем. Кожна група подає свої «за» і «проти», щоб у такий спосіб запевнити решту учасників. Після цього відбувається обговорення.

Підготовчий етап.

Учитель заздалегідь оголошує тему, план уроку та порядок його проведення у формі дискусії.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Перед початком уроку учитель впорядковує стенд із художньою та науковою літературою про князя Святослава.

Учитель повідомляє тему уроку та порядок його проведення у формі історичної дискусії, пропонує учням визначення поняття «дискусія».

Дискусія — це дослідження й колективне обговорення будь-якого суперечливого питання з метою правильного його розв'язання.

Учитель знайомить учнів із правилами проведення дискусії.

Правила проведення дискусії

- 1) Чітко сформулюйте власну думку.
- 2) Сперечайтесь по суті, наводячи аргументи, факти.
- 3) Уникайте реплік, що принижують людську гідність.
- 4) Поважайте думку опонента.
- 5) Прагніть установити істину, а не демонструйте власне красномовство.
- 6) Будьте самокритичними.

Учитель знайомить учнів з правилами оцінювання учасників дискусії. Оцінюється заняття учнем позиції в питанні, що обговорюється; рівень подання інформації, що ґрунтується на фактах, отриманих учнем під час дослідження; висловлення слухних зауважень з обговорюваного питання; залучення іншого учня до дискусії. Водночас будуть зніматися бали за порушення правил

проведення дискусії: перебивання, заважання опонентам, прагнення монополізувати дискусію, висловлення недоречних зауважень.

Учитель повідомляє учням мету дискусії, яка полягає у з'ясуванні місця і ролі князя Святослава в історії Київської Русі та середньовічної Європи.

II. Дискусія

Вступне слово вчителя.

Київський князь Святослав Ігорович князував протягом 964—972 рр. Його правління припало на час становлення молоді держави Київська Русь. Незважаючи на нетривале правління, епоха князя Святослава продовжує ретельно досліджуватися сучасними вченими, які й сьогодні не можуть дати відповідь на всі питання, пов'язані з його політичною діяльністю. Тому хочу, щоб і ви долучились до дискусійних питань, пов'язаних з постаттю князя Святослава. Ви зможете познайомитися з різними оцінками його діяльності і матимете прекрасну нагоду аргументувати свою точку зору з таких проблем:

1. Портрет князя Святослава.
2. Внутрішня політика Святослава.
3. Зовнішня політика Святослава.

1. Портрет князя Святослава.

Учитель пропонує учням ознайомитись з роздавальним матеріалом «Візантійський історик Лев Диякон про зовнішній вигляд Іоанна Цимісхія та Святослава» і прочитати запитання до нього.

Учитель акцентує увагу учнів на тому, що судити про політичного діяча не можна тільки за його зовнішністю, потрібно проаналізувати основні віхи його правління. Тому вичерпну відповідь на дискусійне питання: «Святослав: «останній вікінг» чи європейський правитель?» ми зможемо дати наприкінці уроку.

Роздавальний матеріал

**«Візантійський історик Лев Диякон про зовнішній вигляд
Іоанна Цимісхія та Святослава»**

Імператор, одягнений у визолочені лати, під'їхав до берега Істра (*Дунаю* — авт.), ведучи за собою чисельний загін озброєних вершників, що виблискували золотом. Показався й Святослав, що приплив річкою на скіфській лодії; він сидів на веслах і гріб разом зі своїм оточенням, нічим не відрізняючись від них. Ось якою була його зовнішність: помірного росту, не дуже високий, не дуже низький, із густими бровами та світло-синіми очима, кирпатий, безбородий, з густим, надмірно довгим волоссям над горішньою губою (*вусами* — авт.) Голова у нього була зовсім гола, але з одного боку її звисало пасмо волосся — ознака знатності роду; міцна потилиця, широкі груди й усі інші частини тіла цілком співмірні. Він здавався похмурим і диким. В одному вусі висіла в нього золота серга, прикрашена двома перлинами з рубіном, посеред них уставленим. Одяг на ньому був білий, нічим, крім чистоти, від інших не відмінний... Сидячи в лодії на лаві для веслувальників, він поговорив трохи з государем про умови миру й поїхав.

З а в д а н н я і з а п и т а н н я

- 1) Порівняйте зовнішній вигляд імператора Візантії Іоанна Цимісхія та князя Київської Русі Святослава.
- 2) Чи зовнішній вигляд Святослава відповідав його статусу правителя європейської держави?
- 3) Яке значення для лідера держави, політика мають зовнішні атрибути?

2. Внутрішня політика Святослава.

Питання для дискусії.

Чому на зміну християнці Ользі прийшов князь-язичник Святослав?

Матеріал для актуалізації думки учасників дискусії.

«... Ольга часто Святославові говорила: «Я, сину, Бога пізнала і радіюся. Якщо й ти пізнаєш Бога, то радуватися станеш». Однак Святослав не послухав її, говорячи: «Як я інший закон прийму? Адже дружина моя з сього сміятися почне!» Вона тоді сказала йому: «Якщо ти хрестишся, — всі це саме вчинять». Та він не послухав матері і дотримувався поганських звичаїв». Допоміжні запитання для перебігу дискусії:

- 1) Чому Святослав не схотів прийняти християнство?
- 2) Чому для Святослава була такою важливою думка дружини?
- 3) Як ставився Святослав до християн на Русі?

Питання для дискусії.

Адміністративна реформа Святослава: крок до зміцнення у державі династії Рюриковичів чи намагання Святослава уникнути турбот про державні справи Київської Русі?

Матеріал для актуалізації думки учасників дискусії.

Після смерті своєї матері княгині Ольги Святослав уповноважив здійснювати верховну владу своїх синів, віддавши Київ Ярополкові, Деревлянську землю — Олегові, а Новгород — Володимирові.

На думку академіка П.П. Толочка, Святослав, провівши таку адміністративну реформу, остаточно поквитався з руським минулим і вирушив, імовірно, восени 969 р., на Балкани. Посадження синів на князівських столах — досить промовистий акт. Це мусить означати, що Святослав задумав не повертатися на Русь і остаточно облаштуватися в придунайських містах.

На думку академіка В.А. Смолія, провівши таку адміністративну реформу, Святослав сприяв зміцненню держави, посиленню впливу київського князя у племінних князівствах. Водночас князь намагався зосередити всю повноту влади на місцях у руках єдиної династії.

Про зміцнення влади великого князя у віддалених від столиці землях свідчать знахідки печаток з іменем Святослава у Воїні, Новгороді, Пліснеську та Ізяславі.

3. Зовнішня політика Святослава.

Питання для дискусії.

- 1) Військові походи Святослава — це наслідок недопущення його до державних справ чи свідомо політика державотворця?
- 2) Що спонукало Святослава до роздумів про зміну столиці Київської Русі? Чи була його позиція достатньо аргументованою з економічної, політичної, культурної точки зору?

- 3) Військові походи Святослава були зумовлені геополітичними розрахунками князя чи були проявом хаотичності та авантюризму? Наведіть приклади.
- 4) Святослав: європейський правитель чи степовий номад?
- 5) Святослав: кондотьєр чи мудрий державний діяч?

Зразки відповідей на дискусійні питання

1) Наводяться дві точки зору на це питання:

а) Лише в середині 960-х рр. Святославу вдалося звільнитися з-під материнської опіки й перебрати на себе хоча б частину князівських обов'язків.

Схоже, втім, що попри правоздатний вік Святослав так і не був допущений до власне державних справ і знайшов собі інше амплуа — далекі походи й чужі подвиги. Святослав мало цікавився внутрішніми проблемами Київської держави, практично не «сидів» у Києві й, можливо, взагалі не вважав Русь достойним його талантів поприщем.

б) Історики довго недооцінювали дипломатичну й загалом державну діяльність Святослава. Мовляв, його цікавила лише війна, загарбання чужих земель. Але це не так. У своїй зовнішній політиці Святослав дотримувався традиційних напрямків, закладених ще за часів Аскольда. Це були східний — Хозарія та південний — Візантія. Уся зовнішньополітична діяльність Святослава була продовженням політики Олега та Ігоря, які прагнули збільшити територію новоутвореної держави. Святослав вирішував справи зовнішньої політики суто воєнними засобами, тому що мирною дипломатією їх, мабуть, на той час неможливо було розв'язати.

2) Наводяться дві точки зору на це питання:

а) Через кілька років свого князювання, вже практично викроївши власним мечем нову державу на Балканах, Святослав скаже матері й київським боярам: «Не люблю мені в Києві жити, хочу жити в Переяславі на Дунаї, бо то є середина землі моєї». Святослава практично ніщо не зв'язувало з Руссю.

б) Навряд чи ці запальні й полемічні слова могли означати, що князь збирався залишити Русь і створити нову імперію на Дунаї. Просто він мислив

масштабно, розумів усі стратегічні й економічні вигоди багатих міст у Дунайському пониззі, на той час ним уже завойованому, й не хотів відмовлятися від набутої землі. Адже в Переяславі, каже Святослав, «усі добра сходяться: з Греків паволоки, золото, вино й овочі різні, а з Чехів і Угрів — срібло і коні, із Русі ж — хутро, і віск, і мед...»

3) Наводяться дві точки зору на це питання:

а) Попри те, що походи і мандрі князя не одне покоління істориків намагалося вписати в логіку якоїсь усвідомленої державної «політики» чи «геополітичних інтересів» Русі, в усіх цих хаотичних і цілковито авантюрних кампаніях на диво мало осмисленості. Святослав і сам, здається, не міг знайти іншої причини власних вчинків, крім — «хочу на вас іти». Він жив і діяв так, ніби його батьківщиною були не Київ і Русь, а дружина, яку він водив за собою мало не крізь усю Східну Європу. Усі симпатії князя належали дружині. Він не відчував ні традицій, ні зобов'язань, ні сентиментів до Русі. Видатний український історик М. Грушевський писав: «Роль князя — правителя держави — зовсім сходиться на другий план перед войовничим ватажком. Це — чистий запорожець на київському столі».

б) Дослідження вчених останніх десятиліть ХХ ст. довели, що здавалося б, спонтанні походи Святослава на схід, південь і південний захід мали певну систему. На думку академіка Б.О. Рибаківа, походи Святослава 965—968 рр. наче єдиним помахом шаблі окреслили на карті Європи широке півколо від середнього Поволжя до Каспія й далі Північним Кавказом і Причорномор'ям до балканських земель Візантії. Таким чином, складний вузол міждержавної політики, який несприятливо затягнувся для Русі, був розрубаний так, як колись Александр Македонський вчинив з Гордієвим вузлом.

4) Наводяться дві точки зору на це питання:

а) «Возів же за собою він не возив, ні котла не брав, ні м'яса не варив, але потонку нарізавши конину, або звірину, або воловину і на вуглях спікши, це він їв. Навіть шатра не мав, а пітник (*попону* — авт.) слав і сідло клав у головах».

Такий кочовий спосіб життя, описаний Нестором, більше личив би степовому номаду, а не володарю європейської держави.

б) Наведена цитата з літопису змальовує Святослава як суворого воїна, який зневажає особистим комфортом заради справи — швидкого пересування своєї дружини. Сильний і стрімкий, як барс, Святослав до того ж ще благородний — завжди попереджає ворогів про намір напасти на них словами «Іду на вас».

5) Наводяться дві точки зору на це питання:

а) Практично все доросле життя Святослав провів у ролі кондотьєра (воїна-найманця), яким маніпулювала Візантія, яка за військову підтримку платила золотом. Наприклад, візантійський імператор Никифор Фока надіслав до Києва посла, спокушаючи князя Святослава до походу на Дунай, оскільки у Візантії загострилися відносини з Болгарією. Як свідчить Лев Дракон, Святославу було зроблено пропозицію, від якої той не зміг відмовитися: 1500 кентінаріїв золота (близько 455 кг) могли заманити цього вікінга й до значно віддаленіших земель.

б) По-перше, Святослав зовсім не збирався бути візантійським найманцем: він одразу побачив, які вигоди принесе йому власне утвердження в Болгарії, що тримала в своїх руках гирло Дунаю, а відтак — усю дунайську торгівлю; крім того, Болгарія була розташована на перехресті гостинців, що вели з Угорщини й Русі до Візантії. По-друге, цікавим поетичним спростуванням думки наших опонентів може бути українська новорічна колядка, у якій ідеться про облогу Царгорода Святославом, який байдуже ставиться до подарунків від греків:

Вивели йому коня в наряді,

Він коня-то взяв і не подякував. <...>

Ой як б'є та й б'є на Царів город,

Цар ся дивує, хто то воює,

А міщани всі раду радять,

Що тому вояці за дари дати?

Винесли ж йому полумисок злата,

Він золото узяв — не подякував.

Сказане вище найкращим чином відображає високий бойовий дух Святослава та його дружини, яких не можна було ні підкупити, ні залякати.

Розглянувши дискусійні питання теми, учитель пропонує повернутись до відповіді на питання: «Святослав: «останній вікінг» чи європейський правитель?»

Учитель запрошує до відповіді на це узагальнююче питання тих учнів, які не брали активної участі у дискусії.

III. Підсумок уроку

Заключне слово вчителя.

Оскільки після кожного дискусійного блоку запитань учитель підводив підсумки дискусії, то наприкінці уроку учитель звертає увагу учнів на те, що і сьогодні серед істориків немає однозначної оцінки діяльності князя Святослава Ігоревича.

На завершення нашого уроку хочу навести слова відомого письменника та історика XVIII—XIX ст. М. Карамзіна, який порівнював князя Святослава з Александром Македонським, «котрий так мужньо боровся і з ворогом, і з нещастями, бував іноді переможений, але в самому нещасті дивував переможця своєю великодушністю, рівнявся суворим воїнським життям з героями піснеспівця Гомера».

Отже, Святослав залишився для прийдешніх поколінь неперевершеним зразком воїна і полководця, який не шкодував сил для Батьківщини.

IV. Домашнє завдання

- 1) Опрацювати текст підручника.
- 2) Скласти тези на тему уроку.

Давньослов'янський аукціон

Урок-вікторина

Аукціон полягає в тому, що вчитель називає лот, наприклад «Союзи східнослов'янських племен», а учні мають по черзі перелічити ці племена. Лот виграє той учень, який останнім назве правильне слово (усі названі слова записуються на дошці). Той учень, який виступив останнім, є переможцем у цих торгах та отримує 2 бали, решта учасників — по 1 балу. Для розігрування одного лота краще запрошувати не більше ніж десять учнів. Переможців можна нагородити сувенірами або поставити високі оцінки.

Лот № 1. Союзи східнослов'янських племен.

Орієнтовні відповіді учнів: поляни, деревляни, сіверяни, дуліби, волиняни, уличі, білі хорвати, дреговичі.

Лот № 2. Князі Київської Русі.

Орієнтовні відповіді учнів: Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ізяслав Ярославич, Святослав Ярославич, Всеволод Ярославич, Святополк Ярославич, Володимир Мономах, Мстислав.

Лот № 3. Дати з історії давньоруської держави.

Орієнтовні відповіді учнів: 882 р. — становлення давньоруської держави із центром у Києві; 882—912 рр. — князювання Олега; 907 р. — перший похід Олега на Візантію; 911 р. — другий похід Олега на Візантію; 941 р. — перший похід Ігоря на Візантію; 944 р. — другий похід Ігоря на Візантію; 945 р. — смерть Ігоря від деревлян; 945—957 рр. — правління Ольги; 965 р. — розгром Хозарського каганату; 968 р. — похід Святослава на Балкани; 988 р. — запровадження християнства на Русі; 1037 р. — побудова собору Святої Софії в Києві; 1097 р. — з'їзд князів у Любечі.

Лот № 4. Пам'ятки культури часів Київської Русі.

Орієнтовні відповіді учнів: «Повість минулих літ», «Ізборник» Святослава, «Руська правда», «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Слово про закон і благодать» Іларіона, «Слово о полку Ігоревім», «Моління

Даниїла Заточника», Десятинна церква, Софійський собор, Золоті ворота, Успенський храм, Києво-Печерський монастир.

Лот № 5. Заняття жителів Київської Русі.

Орієнтовні відповіді учнів: землеробство, скотарство, мисливство, рибальство, торгівля, бортництво, ремесло, гончарство, зброярство, ювелірна справа, ковальство, деревообробка, видобуток заліза, виготовлення виробів зі шкіри, виготовлення скла.

Лот № 6. Соціальна структура населення Київської Русі.

Орієнтовні відповіді учнів: члени князівського роду, бояри, духівництво, селяни, ремісники, міщани, вільні общинники, смерди, рядовичі, закупи, холопи, челядь, ізгої.

Лот № 7. Сусіди давньоруської держави.

Орієнтовні відповіді учнів: хозари, половці, печеніги, авари, Візантія, пруси, угорці, болгари, поляки, ліви, ести.

Лот № 8. Легенди та перекази часів Київської Русі.

Орієнтовні відповіді учнів: про заснування Києва, смерть Аскольда і Діра, смерть Олега, похід Ігоря на греків, смерть Ігоря, помсту Ольги, війну Ольги з деревлянами, хрещення Ольги, облогу Києва печенігами, похід Святослава на болгар, вибір віросповідання Володимиром, смерть Святослава.

Лот № 9. Значення правління Володимира Великого.

Орієнтовні відповіді учнів: приєднав нові землі (міста Перемишль і Червен, Побужжя, землі за Карпатами, Керченський півострів); переміг печенігів; збудував на південних кордонах держави цілу систему фортець, земляних валів і ровів; провів адміністративну реформу; запровадив християнство як державну релігію; розбудував місто Київ.

Лот № 10. Значення правління Ярослава Мудрого.

Орієнтовні відповіді учнів: завдав остаточної поразки печенігам; вів інтенсивну забудову Києва, після чого територія міста збільшилася в сім разів;

уклав перший збірник законів «Руська правда»; упорядкував соціальні відносини; зміцнив владу київського князя; побудував Софійський собор; побудував Золоті ворота; заснував першу бібліотеку; відкривав школи; заснував Київську митрополію; зміцнив відносини з іншими державами; поріднився з багатьма європейськими дворами.

Виникнення та розвиток Київської Русі

Інтерактивна гра «Школа підготовки інтелектуалів»

I. Організаційний момент

Учитель оголошує тему уроку, порядок його проведення у формі інтерактивної гри «Школа майбутніх інтелектуалів».

II. Інтерактивна гра «Школа підготовки інтелектуалів»

1. Гра «Друзе, проекзаменуй мене!»

Гра «Друзе, проекзаменуй мене!» проходить з використанням інтерактивних технологій. Учні в парах здійснюють взаємоперевірку знань з теми, ставлячи один одному по 12 запитань. Учитель заздалегідь може підготувати два варіанти екзаменаційних карток по 12 запитань кожний з метою прискорення перевірки матеріалу. Учень-екзаменатор ставить запитання і оцінює відповідь. Кожна правильна відповідь — 1 бал. Учитель у цей час контролює процес взаємоперевірки.

Результати «екзамену» кожен екзаменатор записує на клейкий листочок, наприклад, «Сусь Аліна — 10 балів». Наприкінці гри вчитель пропонує екзаменаторам вийти до дошки і опублікувати результати перевірки шляхом приклеювання екзаменаційних листків.

Екзаменаційна картка 1

- 1) Яке історичне писемне джерело містить відомості про заснування міста Києва? (*«Повість минулих літ»*).
- 2) Представником якого східнослов'янського союзу був князь Кий? (*Поляни*).
- 3) Назвіть першого представника династії Києвичів. (*Кий*).
- 4) Назвіть язичницьких богів східних слов'ян. (*Дажбог, Перун, Сварог, Ярило, Велес, Лада, Мокоша*).
- 5) Назвіть сім племінних союзів, які, за літописними свідченнями, проживали на території сучасної України. (*Поляни, древляни, волиняни, білі хорвати, уличі, тиверці, сіверяни*).
- 6) Кому з князів належать слова: «Хай буде Київ мати городам руським»? (*Олег*).

- 7) Який князь правив у Києві протягом 912—945 рр.? (*Ігор*).
- 8) Назвіть роки правління княгині Ольги. (*945—964 рр.*).
- 9) Хто з правителів Київської Русі першим прийняв християнство? (*Ольга*).
- 10) Як титулували слов'янських правителів? (*Князь*).
- 11) Який князь доби Київської Русі увійшов в історію як «князь-воїн»? (*Святослав*).
- 12) Назвіть головний засіб проведення зовнішньої політики у період раннього середньовіччя. (*Війна*).

Екзаменаційна картка 2

- 1) Назвіть ім'я легендарного засновника міста Києва. (*Кий*).
- 2) З якими князями пов'язують закріплення за державою з центром у Києві назви «Руська земля»? (*Аскольд, Дір*).
- 3) Назвіть останніх представників династії Києвичів. (*Аскольд, Дір*).
- 4) Таке явище, як утворення держави Київська Русь, було поодиноким у слов'янському світі? (*Ні, у другій половині VII ст. на Балканах утворилася Болгарія, у першій половині IX ст. у Верхньому Подунав'ї — Велика Моравія, у другій половині X ст. на території сучасної Польщі — Польське князівство*).
- 5) Який князь протягом 882—912 рр. правив у Київській державі? (*Олег*).
- 6) Який князь у 941 і 944 рр. здійснював походи на Візантію? (*Ігор*).
- 7) Як східні слов'яни називали бога блискавки? (*Перун*).
- 8) На чиє правління в Київській Русі припадає впорядкування норм збору данини? (*Княгині Ольги*).
- 9) Хто першим з руських правителів зумів розв'язати міждержавні суперечки мирним шляхом? (*Княгиня Ольга*).
- 10) Якому з князів належать слова: «Не посоромимо землі Руської»? (*Святослав*).
- 11) Яка держава була головним торговельним партнером Київської Русі? (*Візантія*).

12) Які ремесла існували в Київській Русі у IX—X ст.? (*Гончарство, ковальство, обробка кістки, дерева, каменю, прядіння, ткацтво, ювелірне мистецтво тощо*).

2. Історичне дешифрування.

На дошці написані тайнописом поняття з теми, що вивчалася. Завдання учнів полягає в тому, щоб знайти ключ для дешифрування, розшифрувати поняття та пояснити його.

Учні за бажанням виходять до дошки й поруч із зашифрованим словом пишуть його розшифровку та визначення.

СИПОТІЛ — Літопис — історичний твір, в якому розповідь велася за роками.

ЗЬКНЯ — Князь — глава держави-князівства.

ЖИДРУНА — Дружина — професійне військо князя.

ЕЩИДОРОВ — Городище — укріплене поселення-фортеця.

ВАЖАДЕР — Держава — політичне утворення, яке, спираючись на органи влади й закони, обов'язкові для всього населення, регулює життя суспільства, зберігає його цілісність, забезпечує розвиток, захищає від зовнішніх ворогів.

МЗІЛАДОЕФ — Феодалізм — політична, ідеологічна і правова система, що склалася в середньовічній Європі на основі васальних взаємин.

НАНИДА — Данина — натуральний або грошовий податок, що сплачувався підкореними племенами на користь переможця.

АКЪСВІИК СУРЬ — Київська Русь — назва давньоукраїнської держави з центром у Києві.

ГОСТИПО — Погости — адміністративно-господарські осередки, де представники князівської влади регулярно збирали встановлену данину.

ОВТСНЯИТСИРХ — Християнство — одна з трьох світових релігій, християнство ґрунтується на вірі в Ісуса Христа.

ВЯНИСЛО — Слов'яни — велика група європейських народів, об'єднаних близькістю мов і спільним походженням; поділяються на східних, західних і південних.

ИТНА — Анти — назва слов'янських племен, розселених у Північному Причорномор'ї між Дніпром і Дністром.

ВИНИСКЛА — Склавини — назва слов'янських племен, розселених на північ від Дунаю.

3. Дискусійний клуб «Інтелектуал».

На засідання дискусійного клубу «Інтелектуал» учителем виносяться завдання дискусійного характеру.

Учитель має чітко організувати цей надзвичайно складний вид роботи — дискусію. Учнями під керівництвом вчителя чітко формулюються дві протилежні точки зору на проблему. Учитель пропонує учням визначитися, яка з цих точок зору їм більше імпонує, та аргументувати свою позицію, використовуючи пам'ятку. Учитель по черзі надає слово прибічникам обох точок зору.

Пам'ятка учасника дискусії

1. ПОЗИЦІЯ (назвіть позицію, яка вам імпонує)

Я вважаю, що...

2. АРГУМЕНТАЦІЯ (передбачає обґрунтування обраної позиції)

...тому, що...

3. ПРИКЛАД (наведіть факти, які підтверджують вашу позицію)

...наприклад...

4. ВИСНОВОК (узагальніть свою думку, тобто це є закликом прийняти вашу позицію)

Отже, я вважаю...

Завдання.

- 1) Чи справедливою є оцінка українського історика XIX ст. М. Костомарова про те, що «особистість Олега у нашому початковому літописі є сповна

особою переказів, а не історії». Доведіть, що Олег — особа історична, спираючись на давньоруські джерела.

- 2) Хто такий зверхник Олег — князь, кондотьєр (воїн-найманець), варязький воєвода, регент (тимчасовий правитель)? Відповідь аргументуйте.
- 3) У перекладі з варязької мови ім'я Ігор (Ігвард) означає «воїн-завойовник». Чи виправдав князь своє наречене ім'я? Яке значення для Русі мали військові походи князя Ігоря?
- 4) Чому до лику перших руських святих православна церква прилучила не князя Аскольда, а княгиню Ольгу? Чому церква титулує її «рівноапостольною»? Чому, на відміну від своїх попередників, княгиня Ольга в зовнішніх відносинах надавала перевагу дипломатії перед війною?
- 5) Як ви поясните той факт, що на зміну князю-християнину Аскольду прийшли князі-язичники Олег та Ігор, на зміну християнці Ользі прийшов князь-язичник Святослав?

III. Підсумок уроку

Заключне слово вчителя.

На сьогоднішньому уроці кожен із вас мав нагоду перевірити свої знання та знання своїх однокласників з теми «Виникнення та розвиток Київської Русі». Ви систематизували набуті протягом попередніх уроків знання, уміння і навички. Ми зупинилися на ключових запитаннях вивченого матеріалу і взяли участь в історичній дискусії.

IV. Домашнє завдання

- 1) Опрацювати текст підручника.
- 2) Підготуватись до тематичного оцінювання.

Подорож Київською Руссю

Урок-вікторина

У вікторині беруть участь три команди. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1—2 бали (залежно від складності). Переможцем вважається команда, яка набере найбільшу кількість балів.

Конкурс «Розминка».

Кожній команді по черзі ставляться запитання. Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

1. Хто запровадив християнство на Русі? (*Володимир Великий.*)
2. Якого князя покарало плем'я деревлян? (*Ігоря.*)
3. Столиця Візантії. (*Константинополь.*)
4. Слов'янський бог грози. (*Перун.*)
5. Син княгині Ольги та князя Ігоря. (*Святослав.*)
6. Перший збірник законів Київської Русі. (*«Руська правда».*)
7. Кочові народи, які часто нападали на східні кордони Київської Русі. (*Печеніги, половці.*)
8. Якого київського князя прозвали «Окаянним»? (*Святополка Володимировича.*)
9. На що за «Руською правдою» замінювалася кровна помста? (*На штраф.*)
10. Кого на Русі називали «Красним Сонечком». (*Князя Володимира Великого.*)
11. Хто з київських князів був «тестем Європи»? (*Ярослав Мудрий.*)
12. Найбільший транспортний шлях Київської Русі. (*Шлях «із варягів у греки».*)
13. Легендарний засновник Києва. (*Князь Кий.*)
14. Автор «Повісті минулих літ». (*Нестор-літописець.*)
15. Який князь прибив щит на воротах Царграда? (*Олег.*)
16. Перша кам'яна церква Київської Русі. (*Десятинна.*)
17. Скільки синів мав київський князь Володимир? (*Дванадцять.*)
18. Яку династію київських князів започаткував князь Ігор? (*Рюриковичі.*)
19. Дружина Ярослава Мудрого. (*Інгігерда.*)
20. Князь Київської Русі, який боровся з дунайськими болгарами. (*Святослав.*)

21. Князь, який, за легендою, загинув від укусу змії. (Олег.)

Конкурс «Міста Київської Русі».

Кожна команда отримує картку із завданням. Вони мають відгадати назву міста й показати на карті місце його розташування. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал, за показ міста на карті додатково нараховується ще 1 бал.

1. Іноземців вражала велич цього міста, вони називали його «суперником Константинополя». (Київ.)

2. Народний переказ оповідає, що Ольга взяла місто таким підступом: вона зажадала від кожної хати данини по парі голубів і сказала, «що з таким окупом піде собі назад». Про яке місто говорив автор літопису? (Іскоростень.)

3. Місто, звідки прийшов князь, який започаткував династію Рюриковичів. (Новгород.)

4. Святослав, син Ольги та Ігоря, хотів перенести свою столицю до заснованого ним міста в Подунав'ї. Яку назву мало це місто? (Переяславець.)

5. Син Святослава заснував на землях волинян нове місто й назвав його від свого імені. Як воно називалося? (Володимир.)

6. Місто, яке зруйнував князь Володимир Великий, щоб узяти собі за дружину гордовиту княжну Рогнеду. (Полоцьк.)

7. Де зішлися в бою за київський престол два брати: Ярослав і Мстислав Володимировичі? (Листвен.)

8. Місто, яке заснував Ярослав Мудрий унаслідок походів на чудь. (Юріїв.)

9. Місто, яке було побудоване на честь перемоги Кирила Кожум'яки над печенігом. (Переяслав.)

Конкурс «Кроки».

Учитель читає командам назви, терміни та поняття, а вони розкривають їхній зміст. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

1. Торгівля. (Продаж товару.)

2. Гривня. (Грошова одиниця.)

3. Дружина. (Постійний збройний загін князя.)

4. Полюддя. (Збір данини.)

5. Капище. (Місце жертвопринесення в слов'ян.)
6. Митрополит. (Голова православної церкви у великій області або кількох областях.)
7. Монотеїзм. (Єдинобожжя.)
8. Нестор. (Автор «Повісті минулих літ».)
9. Літопис. (Хронологічний виклад подій «із року в рік».)
10. Ідол. (Зображення божества, що є об'єктом релігійного поклоніння.)
11. Келія. (Житло ченців.)
12. «Грецький вогонь». (Набої з горючою сумішшю, які за допомогою катапульти перекидали на корабель ворога.)

Конкурс «Як закінчилися історичні події».

Кожна команда отримує завдання. Правильна відповідь оцінюється у 2 бали. При цьому враховується чіткість та оформлення відповіді.

1. За літописом, хозари прийшли до полян вимагати данини. Поляни послали як данину мечі. Хозарські старці побачили в цьому погане знамення. Чому? (У хозар шаблі були однолезовими, а в полян мечі були гострими з обох боків. Старці передбачили, що слов'яни самі будуть брати данину з хозар та інших народів. Так і сталося.)

2. У 882 р. Олег із малолітнім княжичем вирушив на південь дорогою «із варягів у греки». Він захопив Смоленськ — місто кривичів у верхів'ях Дніпра, Любеч — під Києвом, і підійшов до самого Києва. Олег дізнався, що в Києві княжать відважні Аскольд і Дір. Що він зробив, щоб виманити їх з укріпленого міста? (Олег удав із себе купця, що йде до греків, відрядив до князів послів, які запросили поглянути на товари. Правителі Києва вийшли на торг на берег Дніпра, де «купці» розіпнули намет. Сховані дружинники Олега вийшли з лодій і вбили Аскольда і Діра, а сам він почав правити в Києві.)

3. Підкоривши свавільних деревлян і провівши державну реформу, Ольга вирушила в Царград, але пішла туди не воювати, а з місією миру. Її приймав імператор Константин Багрянородний. За літописом, Ольга дуже сподобалася імператору, і він захотів із нею одружитися. Як Ользі вдалося не

стати імператрицею? (Хитра княгиня висунула вимогу, щоб Костянтин спочатку охрестив її. Ольга стала хрещеною дочкою імператора, і він уже не міг вимагати від неї стати його дружиною.)

4. Люди прозвали Олега Віщим, тобто провидцем, але він не був християнином. Волхви-жреці язичників передбачили князю смерть від власного коня. Олег наказав відвести коня на пасовище. Що сталося далі? (Олег поцікавився про нього лише через багато років. Однак князю сказали, що кінь помер. Олег посміявся над волхвами, які неправильно передбачили його долю. Він вирушив подивитися на кістки коня та наступив ногою на його череп. Звідти виповзла змія та вжала князя. Невдовзі він помер.)

5. Старий воєвода Свенельд порадив князю Святославу повертатися суходолом на конях, а не Дніпром через пороги, оскільки там чекали вороги-печеніги. Греки попередили їх, що Святослав повертається на Русь. Як учинив князь? (Святослав не послухав мудрої поради. Печеніги підстерегли русичів на Дніпровських порогах біля острова Хортиця та напали на них. Загинула вся дружина і сам князь Святослав. Як оповідає легенда, печенізький хан Куря, прагнучи стати таким же хоробрим, як князь-русич, наказав зробити із черепа вбитого Святослава чашу, оздобив її золотом і пив із неї вино на бенкетах. На тій чаші був такий напис: «Чужого шукаючи — своє загубив».)

6. У 988 р. князь Володимир вирушив у похід на візантійське місто Корсунь (Херсонес). Князь дав клятву: якщо візьме місто, то прийме християнство. Херсонес упав, і Володимир направив до імператорів Василя та Константина послів, вимагаючи собі за дружину їхню сестру — Анну. В іншому разі князь погрожував іти війною на Царград. Чим закінчилась ця подія? (Імператори зажадали, щоб князь охрестився. Володимир прийняв віру Христову в Корсуні в храмі Святого Василя (християнським іменем Володимира стало Василь). Він одружився з Анною, а місто повернув грекам як весільний подарунок, у подяку за наречену.)

Київська Русь наприкінці X – у першій половині XI ст.

Інтегрований урок

Мета: актуалізувати знання, уміння і навички учнів з теми, провести підготовку до тематичного оцінювання, використавши інтерактивну форму уроку — історичне бієнале; розвивати уміння і навички творчого підходу до вирішення поставленої мети — підготовки до тематичного оцінювання; уміння працювати у малих групах, уміння використовувати мистецькі засоби для зображення історичної епохи; виховувати в учнів любов до історії та усвідомлення того, що на знаннях з історії базується мистецтво.

Навчально-методичне забезпечення: репродукції картин; ілюстрації.

Обладнання: ватман; фарби; олівці.

Тип уроку: узагальнення і систематизації знань.

Вид заняття: бінарний урок (історія та малювання) (інтегрований) «Історичне бієнале».

Хід першого уроку

I. Організаційний момент

Учитель малювання повідомляє учням, що сьогоднішній урок малювання — це перша частина інтегрованого уроку «Історичне бієнале», присвяченого узагальненню знань із теми «Київська Русь наприкінці X — у першій половині XI ст.». Форма уроку вибрана не випадково. Адже історія пишеться не тільки пером чи ручкою, а й пензлем. Для того, щоб картина на історичну тематику вийшла правдоподібною, митцю потрібна допомога історика. Тому на нашому уроці присутній вчитель історії, який буде консультувати нас з питань загальноісторичного тла, історичних деталей та колориту епохи Київської Русі наприкінці X — у першій половині XI ст.

II. Творча майстерня

1. Ознайомлення з переліком тем.

Учитель для виконання учнями творчої роботи оголошує перелік п'яти рубрик і 26 тем до них. Перелік рубрик і тем записаний на плакаті (чи

інтерактивній дошці) для того, щоб учні могли уважно їх прочитати, подумати і зробити свій вибір.

Учитель повідомляє, що для виконання творчої роботи учні об'єднуються у малі групи (по дві-чотири особи). Кожна група митців має обрати собі тему (одну чи дві). Учитель організовує роботу учнів з вибору тем таким чином, щоб були задіяні всі п'ять рубрик для того, щоб на наступному уроці учні могли розкрити всі аспекти теми «Київська Русь наприкінці X — у першій половині XI ст.».

Перелік рубрик і тем

I. Геополітична історія Київської Русі.

Карта «Київська Русь на карті середньовічної Європи X — першої половини XI ст.»

II. Політична історія Київської Русі.

1) Портрет Володимира Святославича.

2) Портрет Ярослава Мудрого.

III. Правова історія Київської Русі.

«Руська правда» — перший писаний збір руських законів.

IV. Економічна історія Київської Русі.

1) Ремесла.

а) Виплавка заліза в домниці.

б) Ковальська кузня.

в) Виготовлення зброї.

г) Гончарство.

д) Ткацтво.

е) Ювелірне мистецтво.

2) Торгівля.

а) Товари руських купців.

б) Руські купці у Візантії.

в) Шлях із варяг у греки.

3) Грошова система.

а) Перші монети Київської Русі (за Володимира).

б) Монети за часів Ярослава Мудрого.

V. Історія культури Київської Русі.

1) Хрещення Володимиром Святославичем Русі.

2) Десятинна церква.

3) Місто Володимира.

4) Будівництво Софійського собору в Києві.

5) Мозаїки та фрески Софійського собору.

6) Золоті ворота.

7) Місто Ярослава.

8) Музична творчість.

9) Повсякденне життя селян.

10) Повсякденне життя князівської дружини.

11) Повсякденне життя князя.

2. Вибір учнями теми творчої роботи.

Учні об'єднуються в малі групи та спільно обирають тему майбутньої колективної творчої роботи.

Учитель проводить реєстрацію обраних тем, записуючи на плакаті навпроти теми прізвища та імена її виконавців.

3. Виконання творчої роботи.

У ході виконання учнями творчих робіт обидва учителі керують творчим процесом і надають консультативну допомогу. Учитель історії консультує учнів з приводу різних аспектів, деталей майбутньої картини. Учитель малювання консультує учнів щодо техніки малювання, композиції, пропорцій, кольорової гами майбутньої картини.

Для занурення в епоху учителі пропонують учням звернутися за допомогою до митців — професійних художників, картини яких відображають характерні події та колорит тієї доби. Учитель на дошку прикріплює репродукції картин та ілюстрації.

III. Підсумок уроку

Наприкінці уроку вчитель малювання дає учням рекомендації щодо завершення творчих робіт удома.

IV. Домашнє завдання

- 1) Завершити творчі роботи.
- 2) Підготувати колективну презентацію картини.

Хід другого уроку

I. Організаційний момент

Учитель пропонує учням на стінах кабінету історії розмістити підготовлені творчі роботи та розпочати другий етап «Історичного бієнале». Гостем-експертом на цьому уроці є вчитель малювання.

II. Історичне бієнале

Учитель запрошує учнів взяти участь у виставці, фестивалі, на якому демонструватимуться досягнення семикласників в образотворчому мистецтві та їхні історичні знання — в історичному бієнале.

Учитель оголошує про урочисте відкриття художньої виставки, присвяченої темі «Київська Русь наприкінці X— у першій половині XI ст.» та пропонує юним художникам та історикам презентувати свої творчі роботи.

Учитель керує презентацією, надаючи по черзі слово кожній групі для захисту творчих проєктів у такій послідовності:

- I. Геополітична історія Київської Русі
- II. Політична історія Київської Русі
- III. Правова історія Київської Русі
- IV. Економічна історія Київської Русі
- V. Історія культури Київської Русі.

Під час захисту учні мають продемонструвати знання історичної термінології, хронології, персоналій, причинно-наслідкові зв'язки, уміння давати оцінку історичним подіям, порівнювати їх з аналогічними процесами і явищами у світовій історії. А також знання технік виконання художніх робіт.

Після кожної презентації вчитель історії та вчитель малювання дають відгук, рецензують творчий проєкт. Увага експертів звертається:

- а) на відповідність теми зображуваному на картині;
- б) втілення творчого задуму;
- в) розкриття колориту епохи, історичних деталей;
- г) вміння учнів зробити презентацію проекту;
- д) кількість задіяних у підготовці та презентації проекту учнів малої групи (бажано 100%);
- е) правильне розташування елементів на малюнку — композиція;
- є) використання різноманітних технік малювання;
- ж) аргументованість кольорової гами.

III. Підсумок уроку

Учителі дають загальну характеристику презентованих проектів.

Учні висловлюють своє враження від побаченого.

Учитель повідомляє учням, що у зв'язку з тим, що бієнале проводиться раз на два роки і потребує великих організаційних і творчих зусиль, то наступна наша зустріч відбудеться через два роки, у 9 класі, під час вивчення історії України XIX ст.

IV. Домашнє завдання

- 1) Опрацювати текст підручника.
- 2) Підготуватися до тематичного оцінювання.

Київська Русь

Урок-брейн-ринг

Мета:

- розкрити історичне значення Київської Русі;
- формувати основні поняття: «держава», «князь», «віче» тощо;
- розвивати навички роботи з текстом підручника і документами, вміння аналізувати, висловлювати власну думку;
- розвивати вміння знаходити необхідну інформацію писемних джерел для пояснення історичних явищ і подій;
- активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти;
- виховувати почуття патріотизму, поваги до своєї історії.

Тип уроку: урок перевірки та корекції знань, умінь, навичок.

Форма уроку: історичний брейн-ринг.

Обладнання: портрети київських князів, карта Київської Русі, роздатковий матеріал, ребуси.

Хід уроку

I. Організація класу

- Добрий день, дорогі діти. Пора починати наш урок. Але перед уроком давайте налаштуємося на плідну роботу. Відчуємо себе часточками колективу, краю, держави, Всесвіту і скажімо собі:

- Я прийшов на урок для чого? (Вчитися)
- Треба бути яким? (Спокійним)
- Зі мною хто? (Мої друзі)
- Вони мене що? (Поважають)
- Мені це як? (Приємно)
- Я готовий до чого? (До успішної роботи).

II. Оголошення теми і мети уроку

Київська Русь – це велика держава східнослов'янських племен. Вона охоплювала територію від Чорного до Балтійського моря і від Карпат аж до Волги. Київська Русь є колыскою української народності. На міжнародній арені

Київська Русь посідала одне з провідних місць у Європі. Її виникнення відносимо до IX століття.

Сьогодні ми пройдемося тернистими шляхами формування та розквіту найдавнішої української держави - Київської Русі.

Епіграфом нашого уроку стануть такі слова:

«Київська Русь – це рідна колиска,

Це предків домівка, держава князівська».

Оголошується тема і мета уроку (на дошці).

Але історія – це не проста наука, а наш урок теж не зовсім звичайний. Сьогодні я запросила гостю до нас на урок.

Давайте її зустрінемо з почесями. *(Команди шикуються у дві колони. Заходить Клію, вітається із здобувачами освіти і гостями. Читає вірш.)*

Чи дозволите, шановна Клію, розпочати ?

Спостерігай, шановна Клію, за грою, а в кінці гри допоможеш нам визначити переможця.

III. Хід гри

Граунд Бліц-турнір «Знавець князівської історії»

(за правильну відповідь - 1 бал)

1. Хто заснував, за легендою, місто Київ? (Кий)
2. Хто з князів на знак перемоги прибив щит на воротах Царгорода?
(Олег)
3. Як називались народні збори у Київській Русі? (Віче)
4. Хто з київських князів загинув від рук своїх підданих? (Ігор)
5. Який князь став для нащадків зразком воїна? (Святослав)
6. Шукаючи чуже – втратив своє, – такий напис зробив печенізький князь на чаші, зробленій із черепа київського князя. Якого саме? (Святослава)
7. Хто перший з київських князів здійснив дипломатичну місію у Візантію? (Ольга)
8. Як народ назвав князя Володимира Святославовича? (Володимир «ясне сонечко»)

9. Як за часів Київської Русі інакше називали Чорне море? (Руське море)
10. Яка жінка з княжого роду стала королевою Франції? (Ольга)
11. Який князь здійснив 83 великі походи проти половців? (Мономах)
12. Хто заснував першу на Русі бібліотеку? (Ярослав Мудрий)
13. Ким було запроваджено перші на Русі школи? (Володимиром Великим)
14. Як називається мозаїчна ікона Божої Матері в Софіївському соборі? (Оранта)

П р а у н д «**Вгадай князя**» (за правильну відповідь - 1 бал)

1. Князь, від руки якого загинув Аскольд. (Олег)
2. Знав тебе народ ласкавий,
Називав теж «сонцем ясним»,
Бо зробив ти край великим,
А свій люд – багатим, щасним. (Володимир Великий)
3. Був це смілий князь-вояка,
Все в таборі проживав.
І ціле життя відважно
З ворогами воював.
Як на кого йшов війною,
То казав: «Іду на вас!».
Ненадійно на ворога
Не напав він ані раз. (Святослав)
4. Але мудрість цього князя
Вся була в його ділах,
У державнім будівництві,
Владі, устрою, в судах. (Ярослав Мудрий)
5. По незгодах між братами
Ти заблис, як зірка ясна:
Бо за тебе Україна
Процвітала горда, щасна.

Ти князів до згоди кликав
Як дітей та рідна мати:
Знайте всі, що тільки згода
Може тривко будувати! (В.Мономах)

6. Князь встає і йде до діда.

«А чи знаєш, мій віщун,
У яким бою стрілою
В мене кине Бог Перун?»
«Не на крилах стріл Перуна
Принесеться смерть твоя,
Ти загинеш, славний князю,
Від коханого коня». (Олег)

7. «Я згодна і хочу давно охреститись,

Тоді лише зможу піти до вінця.

Та хочу я, царю, тебе попросити

За хресного бути для мене вітця».

Згодився. Відбулось...

«Дружиною стати Не можу я, царю, тепер вже... Прости!

Бо ж ти мені хресний віднині є тато.

Закон не дозволить – мене ж ти хрестив...» (Ольга)

III раунд «Гра Капітанів»

Сенкан

I капітан – іменник «Князь», II капітан – іменник «Дружина».

IV раунд «Галерея Портретів»

Розкласти портрети князів за черговістю князювання і назвати кожного князя.

V раунд «Ребус» - Понятійний

I команда**ХРИСТИЯНСТВО**

	1	2	3	4	5	6
А	Т	С	Б	Д	О	И
Б	Е	В	Х	Ж	Т	П
В	Р	Л	К	С	М	Ф
Г	І	Я	З	И	Ц	Н

Завдання: Б3, В1, Г4, А2, Б5, А6, Г2, Г6, В4, А1, Б2, А5.

II команда**ЯЗИЧНИЦТВО**

	1	2	3	4	5	6
А	О	В	Р	З	К	Р
Б	Б	Т	Я	Д	М	Н
В	И	П	Х	Ч	Ж	Ф
Г	І	М	И	С	Ц	К

Завдання: Б3, А4, В1, В4, Б6, Г3, Г5, Б2, А2, А1.

VI раунд «Візитка»

Співставити:

Кий	Останній князь династії Києвичів.
Аскольд	Полянський князь, засновник міста Києва.
Олег	Київський князь був вихователем і правителем при малолітньому Ігорі.
Ігор	Князь-воїн, який, розпочинаючи війну, попереджав своїх ворогів словами «Іду на ви».
Ольга	Велика княгиня князівська, канонізована православною церквою.
Святослав	Великий київський князь, фактичний засновник династії Рюриковичів.

VII раунд «Домашнє завдання»

Розповісти легенду:

I команда – Про засновника Києва

II команда – Про смерть Олега

VIII раунд «Заморочки з бочки»

(задають один одному)

1. «Хай буде це матір'ю городам руським» (Олег)
2. «Де, княже, твоя голова впаде, там і ми ляжемо» (воїни Святославу)
3. «Я, сину, пізнала Бога і радуюся. А коли і ти пізнаєш Бога, то почнеш

радуватися». (Ольга)

4. «Якщо не прийде хто завтра на ріку – будь-то багатий чи бідний, чи злидень, чи раб – буде мені ворогом!» (Володимир Великий)

5. «І послав він до греків послів, мовлячи «Хочу на вас іти...» (Святослав)

6. «Тож слухайтесь брат брата. Тепер же поручаю я замість себе, стіл свій, Київ, найстаршому синові своєму, брату Ізяславу. Слухайтесь його, як ото слухались мене, нехай він вам буде замість мене.» (Я.Мудрий)

IV. Підсумок. Закріплення знань

(Клію підводить підсумок, оголошує переможця, нагороджує відзнаками)

Команда-переможець – відзнака «Ерудит»

Друга команда – відзнака «За активну участь»

- Які ви сьогодні активні, як гарно відповідали. Скажіть, які періоди в історії України ми вивчили?

- Яких князів запам'ятали?

- Які сподобалися? Чому?

- А за правління якого князя ви хотіли б жити?

- А зараз я вам приготувала маленькі подаруночки.

Прийом «Подарунок»

(Здобувачі освіти стають у коло, розраховуються по порядку. Запам'ятовують свій номер і знаходять серед розкладених на столі конвертиків (з побажаннями) свій номер.)

На цьому наш урок закінчено.

На все добре!

Русь-Україна

Урок-гра *Що? Де? Коли?*

Мета: в ігровій формі активізувати розумову діяльність учнів, пригадати цікаві факти з історії, що вивчалися на уроках; розвивати творчий підхід учнів до завдань; виховувати інтерес до історії України, бажання поглиблювати свої знання з предмету.

1 тур «Я знаю все»

(Ведучий задає питання, а команда, яка знає відповідь, відповідає; кожна правильна відповідь – 1 бал)

1. Наука, яка вивчає монети? (нумізматика)
2. Наука, яка вивчає печатки? (сфрагістика)
3. Коли було охрещено Русь? (988 р.)
4. Хто започаткував бібліотеки на Русі? (Ярослав Мудрий)
5. Як називався перший християнський храм на Русі? (Десятинна церква)
6. Хто з київських князів, вирушаючи в похід на сусідній народ, попереджав їх: «Іду на Ви»? (Святослав)
7. Наука, що вивчає минуле людства? (історія)
8. Вчені, що шукають речові історичні джерела? (археологи)
9. Кого з київських князів називали «тестем Європи»? (Ярослава Мудрого)
10. Хто відмінив полюддя на Русі? (княгиня Ольга)
11. Наука, що вивчає герби? (геральдика)
12. Наука, що вивчає час? (хронологія)
13. В якому році монголо-татари захопили Київ? (1240 рік)
14. Яке місто було центром полянської землі? (Київ)
15. Як на Русі називали Константинополь? (Царгород)
16. Хто з київських князів розгромив Хазарський каганат? (князь Святослав)
17. Яка династія правила на Русі? (Рюриковичі)
18. Як називався перший писемний збір законів на Русі? («Руська Правда»)
19. Як називався храм, збудований Ярославом Мудрим на честь перемоги над печенігами? (Софіївський собор)

20. Як звали бабусю Володимира Великого? (Ольга)

2 тур «Ці незрозумілі слова»

(Команди по черзі пояснюють терміни; кожна правильна відповідь – 1 бал)

Терміни: шляхта, полюддя, мозаїка, фреска, дружина, князь, чайка, гетьман, пергамент, відрізки, клейноди, москвофіли.

3 тур «Видатні постаті України»

(Команди за жеребом розказують про історичних осіб, зображених на портретах, які пропонує ведучий; кожна правильна повна відповідь – 3 бали)

Історичні особи: Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Аскольд, Ярослав Мудрий, Володимир Великий.

4 тур «Хто це сказав?»

(Ведучий каже фразу, яка належить якійсь історичній особі, а команди мають назвати цю особу; кожна правильна відповідь – 1 бал)

«Іду на Ви» (Святослав)

«Быть Киеву матерью городов русских» (Олег)

«Пощо ми губимо Руську землю, самі проти себе усобиці діючи? А половці землю нашу розносять. З єднаємося в одне серце та обережімо Руську землю...» (Володимир Мономах)

«У домі своїм не лінуються, а за всім дивіться. А коли добре щось умієте – того не забувайте, а чого не вмієте – то того учітесь.» (Володимир Мономах)

Ведучий підводить підсумки вікторини.

Переможцем визнається команда, яка набрала більше балів.

Усна народна творчість Київської Русі

Бінарний урок

Мета: ознайомити учнів з усною народною творчістю епохи Київської Русі, її жанровими різновидами, історичними подіями, що лягли в основу фольклорних творів; розвивати уміння учнів працювати з науковою та художньою літературою, складати тексти повідомлень, виступати з ними перед учнівською аудиторією; виховувати усвідомлення нерозривного взаємозв'язку між літературою та історією, виховувати любов до усної народної творчості і розуміння її актуальності й сьогодні.

Навчально-методичне забезпечення: ілюстрації; виставка книжок з теми.

Обладнання: ватман; фарби, олівець.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Вид заняття: бінарний урок (історія України та українська література)
«Засідання історико-фольклорного гуртка «Любителі української старовини».

Підготовчий етап

Учитель заздалегідь оголошує тему та орієнтовний план майбутнього уроку, рекомендує учням літературу для підготовки історико-літературних повідомлень та підбору відповідного ілюстративного ряду.

Учитель наголошує на трьохаспектності розгляду кожного питання плану. Питання розглядається з філологічної та історичної точок зору, а також ілюструється прикладом зі скарбниці усної народної творчості.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Учитель оголошує тему уроку, порядок його проведення у формі засідання історико-фольклорного гуртка «Любителі української старовини».

II. Засідання історико-фольклорного гуртка

«Любителі української старовини»

Вступне слово вчителя.

Фольклором, або усною народною творчістю, називають усі неписані думки, почуття народу, які він висловив у казках, легендах, билинах, переказах, піснях, зберіг у пам'яті та передав живим словом із покоління в покоління. Ще до виникнення писемності у східних слов'ян існувала багата усна народна творчість: обрядові пісні, перекази, міфи, замовляння, заклинання, епічні та ліричні пісні. Особливого поширення набули в давнину епічні пісні — билини, що виконувалися під музику в речетативно-декламаційній формі.

До X ст. сформувався календарний обрядовий фольклор, пов'язаний ще за язичницьких часів із народними річними святами, і позакалендарний — приурочений до різних явищ побуту (весіль, хрестин тощо), що досить міцно тримався в селянському побуті впродовж багатьох століть. Як словесне оформлення обрядів, пов'язаних із річним циклом хліборобських робіт, із чотирма порами року та іншими звичаями, побутувала звичаєво-обрядова поезія. Календарні пісні — високохудожні твори, їх образи, поетичні засоби вироблялися протягом багатьох століть.

До прозових фольклорних жанрів Київської Русі належать казки, перекази, легенди, приказки, прислів'я, загадки тощо. Отож я запрошую вас у казковий світ фольклору Київської Русі.

1. Билини.

Повідомлення «фольклориста».

Із зростанням Київської Русі зростав у народі й інтерес до минулого, до подій та діячів давноминулих часів. Виникали історичні перекази, що передавались усно і поширювались у формі героїчних билин. Билини — це епічні пісні, що відображають історичну долю Русі та присвячені історичним подіям з життя народу, захисту країни від ворогів. Зародились билини наприкінці I тис. в Києві, Чернігові, Галичі, Новгороді та інших містах і землях Русі. Самі герої билин здебільшого реальні історичні особи, імена яких згадуються в давніх літописах.

Творив і виконував билини власне народ. З його маси виділялися талановиті співці-оповідачі. Пам'ять народна донесла до нас імена таких професійних митців, як Боян і Митуса.

Розглянемо кілька циклів билин.

1) Багатий міфологічними мотивами дохристиянський цикл (про богатирів Микулу Селяниновича, в образі якого оспівано працю і подвиг простої людини; Святогора — велетня-богатиря, ваги якого не витримує Мати — Сира Земля і який при першій зустрічі з Іллею Муромцем кладе цього богатиря до своєї кишені разом з конем; Вольгу Всеславича). Цей цикл віддзеркалює мотиви переказів про київських князів Олега й Ольгу.

Вольга Всеславич

Легендарний богатир, наділений віщунськими здібностями. Він народився від змія та земної жінки; при його народженні затремтіла земля і схвилювалося море. Народившись, він попросив матір не сповивати його, а вбрати у богатирські ризунки. З восьми років він учиться грамоти і набирається різної мудрості. Вольга умів, ударившись об землю, обертатися в тура, вовка, сокола, чим наводив жах на ворогів. Коли цар індійський збирався походом на Київ, Вольга запобіг тому. Залетівши птахом до палацу, він підслухав розмову султана з його жінкою. Тоді Вольга, обернувшись вовком, подушив коней султана; обернувшись горностаєм, знищив зброю в його арсеналі і, повернувшись птахом назад до дружини, пішов з нею на султанове царство. Місто щільно замкнене, але Вольга обернувся мурахою, дружину також обернув на мурахи, вони пройшли до міста через прорізи, знову стали воїнами і знищили султанову силу, залишивши живими тільки тисячу дівчат. Із ними Вольга оженив свою дружину, сам одружився з царицею, і так вони «заселили Індію багату» і заволоділи нею.

(Войтович В. Українська міфологія. — К.: Либідь, 2002. — С. 95.)

3) Київський цикл (з центральним образом князя Володимира Великого). Це билини про Ілля Муромця, Добриню Микитича, Олексія Поповича.

Ілля Муромець

Чернігівський богатир Ілля Муромець очолює всіх руських богатирів. Саме він здійснив найбільше подвигів, що надає йому право відповідати за всіх богатирів і виступати від їхнього імені перед князем Володимиром Красним Сонечком.

У билині Ілля, питаючи дороги до Києва, дістає відповідь: «Пряма дорога на Київ — на ліса Бринські, на грязі топучі, на калинів міст, на ріку Смородину», тільки та дорога залягла рівно тридцять літ: ні один кінний нею не проїздив, ні піший не проходив — а все через Соловія-Розбійника. Ілля пускається цією дорогою. На річці Смородині заступив йому дорогу Соловій і свиснув так, що під Іллею кінь спіткнувся. Ілля вилаяв коня і стрілив Соловія у праве око, той упав зі своїх десяти дубів, як вівсяний сніп. Ілля сів йому на груди, щоб видерти серце, але той випросився, обіцяючи йому все добро. Ілля з Соловієм-Розбійником їде до його села по майно; тут 12 синів Соловія хочуть його відбити, але Соловій стримує їх. Їдуть далі до князя Володимира, котрого Ілля дивує тим, що приїхав з Мурома одним днем, коли його гінці їздять щонайменше місяць. Ілля оповідає про свої пригоди і показує Соловія-Розбійника. Володимир велить Соловію свиснути. Ілля, знаючи, що значить такий свист, велить Соловію свиснути півсвистом. Але Соловій свище повним свистом, від котрого попадали верхи з теремів, під богатирями лавки підломилися, а Володимир лежав «без душі» три години. За це Ілля вбиває Соловія.

(Войтович В. Українська міфологія. — К.: Либідь, 2002. — С. 212—213.)

Повідомлення «історика-дослідника».

Інший сюжет дійшов до нас в уривках усних переказів жителів Київщини. Селяни Зазим'я, Княжичів, Броварів оповідали про реальну особу — вождя на ім'я Соловей, який у XII ст. володів під Києвом Бринським (Броварським) лісом, яким пролягав шлях із Києва на північ до Чернігова і далекої Суздаль. Соловей контролював на Дніпрі й Десні переправи, мав свої укріплення, звідки нападав на княжих дружинників і християнське духовенство. За те й прозвали його Розбійником. Київські князі та православне духовенство наслали на

Солов'я Іллю — сильного воїна з міста Мурома, що на Десні. У тому двобої Ілля переміг Солов'я — вождя язичників, але й сам зазнав тяжких поранень. Із Броварського лісу його забрали ченці Києво-Печерської лаври.

(Войтович В. Українська міфологія. — К.: Либідь, 2002. — С. 492—493.)

2. Легенди.

Повідомлення «фольклориста».

Легендами називають народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.

Вступна частина «Повісті минулих літ» складається в основному з оброблених літописцем пам'яток усної народної творчості. Це, головним чином, перекази і легенди V—IX ст., що відображають історію східних слов'ян з початку нашої ери і до виникнення державності. На фольклорному матеріалі побудований також виклад у літописі подій, пов'язаних з початком існування Київської Русі (IX—X ст.) Однією з таких легенд є поетична легенда про смерть князя Олега, вміщена у «Повісті минулих літ».

Легенда про смерть Олега

І жив Олег, мир маючи з усіма землями [і] князюючи в Києві.

І приспіла осінь, і спом'янув Олег коня свого, якого поставив був годувати, [зарікшись] не сідати на нього. Бо колись запитував він був волхвів і віщунів: «Од чого мені прийдеться померти?» І сказав йому один віщун: «Княже! Кінь, що його ти любиш і їдиш на нім, — од нього тобі померти». Олег же, взявши це собі на ум, сказав: «Ніколи тоді [не] сяду на коня [сього], ані гляну більше на нього». І повелів він годувати його, але не водити його до нього. І, проживши декілька літ, він не займав його, поки й на Греків пішов. А коли вернувся він до Києва і минуло чотири роки, на п'ятий рік спом'янув він коня свого, що од нього, як прорекли були волхви, [прийдеться] померти Олегові. І призвав він старшого над конюхами, запитуючи: «Де є кінь мій, що його я поставив був годувати і берегти його?» А він сказав: «Умер». Олег тоді посміявся і вкорив віщуна, кажучи: «Неправдиво то говорять волхви, і все те — лжа єсть: кінь умер, а я живий». І повелів він осідлати коня: «Дай-но погляну я

на кості його». І приїхав він на місце, де ото лежали його кості голі і череп голий, і зліз він з коня, [і] посміявся, мовлячи: «Чи од сього черепа смерть мені прийняти?» І наступив він ногою на череп, і, виповзши [звідти], змія вжалила його в ногу. Із того розболівшись, він помер. І плакали по ньому всі люди плачем великим, і понесли його, і погребли його на горі, що зветься Щекавицею. Єсть же могила його й до сьогодні, називається могила та Олеговою. А було всіх літ його княжіння тридцять і три.

(Літопис руський / Пер. з давньоруськ. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О.В. Мишанич. — К.: Дніпро, 1989. — С. 22.)

Повідомлення «історика-дослідника».

За історичною довідкою звернемося до відомого українського історика, дослідника епохи Київської Русі Миколи Федоровича Котляра. У пам'ятках народної творчості, що оспівують походи Русі на Візантію, Олег виступає як розсудливий воєначальник. Але це зовсім не означає, що в народі ставилися до нього доброзичливо. Це підтверджує наведена вище легенда про смерть Олега від свого коня.

У легенді немає мотиву помсти з боку волхва, хоча є очевидним її недоброзичливий характер. Історики справедливо писали про відображення у цій легенді ворожого ставлення давньоруських людей до князя-завойовника, який незаконно посів київський престол.

На особливу увагу заслуговує мотив кінського черепа, що став знаряддям виконання пророцтва віщуна. Адже у східнослов'янському фольклорі кінь здавна був символом добра. Кінь — перший друг воїна, який не раз рятував йому життя в бою. А кінський череп, що погубив Олега, у фольклорі зазвичай виступає як джерело мудрих порад, як захисник дітей. Імовірно, загибель князя від такого цілком доброзичливого для людей предмету повинна була, на думку творців легенди, виглядати як відплата підступному вбивці Аскольда і Діра, варягу, який назавжди залишиться чужим давньоруському народу.

(Котляр Н. Ф. «Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах» — К.: Наук. думка, 1986. — 159 с. — С. 74—81.)

3. Казки.

Повідомлення «фольклориста».

Ще одним різновидом прозових фольклорних жанрів Київської Русі є казка. З раннього дитинства нам знайоме це чарівне слово «казка». І, мабуть, через те, що воно знайоме нам від народження, ми не задумуємося над тим, що і це слово колись народилося. Усе в цьому світі має свою історію. Казка — за стародавнім скіфським міфом, дружина бога Маная. Богиня Казка навчила людей мови, розуміння світу тварин і птахів. Для людини Казка творить інший світ, і хто приходить сюди (особливо діти), то почуввається, як у казці.

В устах українського народу зберігається багато різноманітних казок. Найчастіше зустрічаються казки про сонце, місяць, про героїв, наділених надзвичайною силою, тощо. Зокрема, багато є казок, у яких виступає змії у різних ролях. Ось одна з них.

Казка про Кирила Кожум'яку.

У далекі часи був біля Києва Змій, якому щороку давали або молодого парубка, або дівчину. Прийшла черга й до дочки самого князя, а дочка була така хороша, що й сказати не можна. То Змій її не з'їв, а полюбив. От вона до нього підлестилася і запитала: «Чи є на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?» — «Є такий у Києві над Дніпром. Як затопить хату, то дим аж під небесами стелеться, а як вийде на Дніпро мочити кожу (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них. Чи витягне-то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з кожами трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно». Князівна вирішила подати про це вісточку додому. А при ній був голубок; написала до батька грамотку, прив'язала під крильце голубові та й пустила у вікно. Голуб злинув під небо та й полетів на подвір'я до князя.

Діти умовили Кирила Кожум'яку іти проти Змія. Обмотався він коноплями, обсмолився смолою, взяв булаву пудів десять і пішов на битву. «А що, Кирило, — запитав Змій, — прийшов битися чи миритися?» — «Де вже миритися?»

Битися з тобою, іродом проклятим!» От почали вони битися — аж земля гуде. Що розбіжиться Змій та вхопить Кирила, то так кусок смоли і вирве; а той його здоровенною булавою як вдарить, то так і вжене у землю. Жарко Змієві, і поки збігає до Дніпра, то Кожум'яка вже й знову обмотався коноплями і смолою обсмолився. Убив Кирило Змія, визволив князівну й віддав батькові. Із того часу те урочище, де жив богатир, почали називати Кожум'яками. А Змієві вали навколо Києва пояснюють так: коли Кирило переміг Змія, то запряг його до плуга вагою в триста пудів і проклав ним скибу до самого моря; після того загнав Змія у воду та утопив його.

(Войтович В. Українська міфологія. — К.: Либідь, 2002. — С. 226—227.)

Повідомлення «історика-дослідника».

Для розгляду з наукової точки зору питання про виникнення Змієвих валів звернемося до відомої нам уже праці М. Ф. Котляра «Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах».

Землеробські райони Середнього Подніпров'я здавна оточували земляні вали, що простягнулися більш ніж на 400 км і подекуди сягали 18-метрової висоти. Залишки цих воістину циклопічних споруд, які можна порівняти з фортифікаційними спорудами Єгипту й Вавилону, збереглися до наших днів. Багато років серед учених продовжуються суперечки стосовно часу зведення укріплень, які увійшли в історію під назвою «Змієві».

Під час археологічних розкопок виявилось, що Змієві вали споруджувалися слов'янами для захисту від кочівників протягом не одного століття. Разом з тим учені під час археологічних розкопок під керівництвом М. П. Кучери встановили, що частина Змієвих валів належить до давньоруських часів кінця X — початку XI ст., тобто часів правління Володимира Великого, коли особливо інтенсивно будувалися оборонні споруди.

В епоху становлення Київської Русі боротьба зі зміями почала осмислюватися у фольклорі як боротьба з кочівниками, які загрожували самому її існуванню.

(Котляр Н. Ф. Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах. — К.: Наукова думка, 1986. — С. 148—149.)

III. Підсумок уроку

Заключне слово вчителя.

Сьогодні ми доторкнулися до витоків народної мудрості епохи Київської Русі. Нас вразило різноманіття жанрів усної народної творчості. Ми дізналися, що образи богатирів Іллі Муромця, Олексія Поповича, Добрині Микитича, а також Солов'я-Розбійника, Змія виникли в епоху Київської Русі як одвічне уособлення роздумів людей над таким філософським питанням, як Добро і Зло та всеперемагаюча сила Добра. Ми з цікавістю прослідкували взаємозв'язок творів фольклору з історичними подіями, які лягли в їх основу.

IV. Домашнє завдання

Опрацювати текст підручника.

Лабіринтами минулого

Історична гра

1-й лабіринт «Відбірковий»

- 1) Малолітній наступник князівської влади після Рюрика (Ігор).
- 2) Князь, від руки якого загинув Аскольд (Олег).
- 3) Автор “Повісті минулих літ” (Нестор).
- 4) За легендою, апостол, перший християнський проповідник на берегах Дніпра (Андрій).
- 5) Князь, який мав три імені (Володимир).
- 6) Основна грошова одиниця Київської Русі (Гривна).
- 7) Постійний збройний загін воїнів князя (Дружина).
- 8) Податки на користь Великого київського князя (Данина).
- 9) Продаж товару (Торгівля).
- 10) Хто убив князя Ігоря? (Древляни).
- 11) Скільки великих походів проти ворогів здійснив Володимир Мономах? (83).
- 12) Скільки половецьких князів полонив Володимир Мономах? (300).

2-й лабіринт «Історичні портрети»

- 1) В знак перемоги, на вратах Царграду,
Цей князь великий щит свій прикував... (Олег).
- 2) Дуже любив мелодію він бою,
Та неодмінно, кожен новий раз,
Якщо на кого князь ішов війною,
То неодмінно говорив: „Іду на Вас” (Святослав).
- 3) Він „Руську Правду” – перший звід законів –
Для давньоруської держави започаткував... (Ярослав Мудрий).
- 4) Вогнем та мечем охрестив він слов’ян –
З залятих поганів зробив християн... (Володимир).
- 5) Його називали всі “тестем Європи” –
Три доньки його королевами стали ... (Ярослав Мудрий).
- 6) На череп коня нога князя ступила,

Лице постаріле гаряча сльоза опекла...
Зненацька за ногу змія ядовита вкусила,
Що в черепі кінським гніздечко звила... (Олег).

7) Життя його хан Куря загубив,
А щоб подію цю не забувати,
Із княжого черепа чашу зробив,
І напис такий звелів написати:
“Чужого шукаючи – своє загубив!” (Святослав).

8) Він злих печенігів під Києвом знищив
Та храм на тім місці за рік збудував... (Ярослав Мудрий).

9) Великий Рюрик регентом над сином,
Його призначив, як скінчав свій вік... (Олег).

10) Хоч рабиня Малуша й була його мати,
Та все-таки сином князь його признав.. (Володимир).

3-й лабіринт «Історичні головоломки»

- 1) Прага, Робін Гуд, Чехія, гусит, Ян Жижка.
- 2) Коран, іслам, абат, Мекка, Мухамед.
- 3) Жанна д'Арк, Уот Тайлер, Ян Гус, Йоганн Гуттенберг.
- 4) Уличі, половці, в'ятичі, тиверці, поляни.
- 5) Хозари, монголи, печеніги,, древляни, половці.
- 6) Рядович, закуп, огнищанин, холоп, смерд.
- 7) Полювання, ремесло, збирання, рибальство.
- 8) Олег, Ігор, Рюрик, Ярослав, Володимир.
- 9) Кий, Хорив, Аскольд, Святослав, Олег.
- 10) Аскольд, Ольга, Святослав, Ігор, Володимир.

4-й лабіринт «Історичні загадки»

- 1) “Іду на Ви” (Святослав).
- 2) “Хай це місто буде матір'ю городам руським” (Олег).
- 3) “От я і відходжу із цього світу, а ви, сини мої, живіть між собою у любові, бо всі ви брати від одного батька і однієї матері” (Ярослав Мудрий).

З'їзд київських князів

Рольова гра

Мета:

- повторити та узагальнити вивчене про виникнення та розбудову Київської держави;
- повторити легенди та перекази з літопису «Повість минулих літ»;
- закріпити знання про внесок, який зробили київські князі в розвиток Київської Русі;
- розвивати акторські здібності учнів, їхню уяву;
- прищепити любов до коріння всього українського, до надбань наших далеких пращурів.

Методи навчання: ігровий, словесний, практичний, наочний.

Тип уроку: повторювально-узагальнюючий урок.

Вид уроку: рольова гра «З'їзд київських князів»

Підготовчий етап

1. За тиждень до уроку вчитель вибирав учнів, які будуть на уроці виконувати такі ролі: князі (Кий, Дір, Аскольд, Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий); літописець-Нестор, журналісти, іноземні мандрівники (арабські, візантійські, вірменські), хроніст та учасники з'їзду.
2. Кожен учень, який виконує роль князя, готує для всього класу якесь цікаве завдання по своїй добі (головоломку, кросворд, ребус, запитання, вікторину), використовуючи завдання для повторення в кінці кожного параграфу.
3. Учні стримують індивідуальне завдання:
 - а) князі повинні показати державотворчі процеси, які вони проводили за роки свого правління;
 - б) літописець-Нестор (ведучий гри), використовуючи уривки з літопису, здійснює керівництво з'їздом;
 - в) журналісти-знавці готують запитання до князя про його успішні та невдалі діяння на князівському престолі, відповідають на запитання

вікторини;

г) іноземні мандрівники дають опис історичної події чи характеристику князя;

д) хроніст - веде облік правильних відповідей.

4. Учень-хроніст заготує кольорові кружечки різних кольорів, які будуть відповідати такому змісту:

1) червоний - повна правильна відповідь;

2) жовтий – відповідь правильна, але були допущені неточності;

3) синій - часткова відповідь, були допущені помилки.

Хроніст роздаватиме під керівництвом учителя кружечки учням за відповіді на запитання.

У кінці гри учні підраховують свої кружечки, вчитель ставить відповідні бали.

Учні, які отримують ролі, готують відповідні костюми.

5. Усі інші учні класу повторюють пройдений матеріал за підручником і додатковою літературою.

ХІД УРОКУ

На дошці написана тема уроку, яка і стане основною проблемою обговорення і дослідження на уроці.

УЧИТЕЛЬ: Діти! Сьогодні у нас незвичайний урок - рольова гра «З'їзд Київських князів». Головна проблема з'їзду: виникнення та розбудова Київської держави.

Один з найвидатніших істориків Росії кінця XIX ст. В. Ключевський писав: «Уявіть собі, що Київ не був взятий і зруйнований татарами... Київ залишився б столицею першої великої руської держави, а «великоруське» місто Москва не стало би центром великого князівства потім царства російського. «Офіційною мовою стала б не... суміш старослов'янської та фінської мов, а слов'яноукраїнська. Письменник Гоголь не мусив би писати російською мовою, а Пушкін писав би українською».

Не випадково відомий український історик Михайло Грушевський

вважав, ще «Київська Русь є першою формою української державності».

Спадають на думку слова Т.Г. Шевченка: «Що ми? Чиї сини? Яких батьків?».

Сьогодні на уроці ми, за допомогою машини часу, побуваємо на Київському з'їзді, зустрінемося з князями того періоду і з'ясуємо, який же внесок у створення та розбудову держави Київської зробили наші далекі пращури,

Уздовж дошки стоять столи, а за ними-князі: Кий, Аскольд, Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий).

НЕСТОР – ЛІТОПИСЕЦЬ (*сидить за столом і пише на довгому сувої паперу*): - «І були три брати. Одному ім'я Кий, другому - Щек, а третьому Хорив, а сестра в них була - Либідь.

І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, що й нині зветься по ньому Щекавиця, а Хорив - на третій горі, котра прозивалася Хоривиця. І в ім'я брата свого старшого заклали городок і назвали його Київ».

(Далі поважно): «Скликав я Вас на цей з'їзд, князі київські, для того, щоб обговорити одне-єдине питання – виникнення та розбудова Київської держави.

Кому, князі, з Вас першому річ держати?

КНЯЗІ: (*разом*) Князю Кию, Кию...

(Виходить із-за столу князь Кий)

КИЙ: - Моє шанування Вам, князі київські, гості заморські, мандрівники та журналісти. Я – не казкова, не міфічна, а дійсно історична особа. Походжу я з східнослов'янського племені полян. Побував на службі у Візантії: там успішно боровся проти аварів. Після цього заснував місто. Вирішив повернутися в Подніпров'я, і у другій половині VI століття на Старокиївській горі заснував з братами та сестрою місто Київ. Після цього здійснив похід на Візантію, вів переговори з візантійським імператором, заключив торгову угоду з Візантією. А вчені вважають мене засновником правлячої династії – династії Києвичів.

ЖУРНАЛІСТ (1): - Тоді поясніть, чому саме Київ став центром

об'єднання племен східних слов'ян?

КИЙ: - Хороше запитання, дякую! Місто Київ не дарма було закладене в центрі слов'янських племен. Північніше Києва у Дніпро впадають Десна і Прип'ять, тому Київ став містом - ключем до земель у верхів'ях Дніпра, Десни і Прип'яті. Землі навколо Києва були родючі, тут росло багато могутніх лісів. Це дало можливість слов'янам розвивати землеробство, скотарство, різні ремесла. З часом місто Київ стало адміністративним центром і могутньою фортецею.

МАНДРІВНИК ВІРМЕНСЬКИЙ: - Так, діяльність Кия та його братів стала відома далеко за межами Полянського князівства. У вірменському літописі VII ст. вміщено переказ слов'янської легенди про Кия, його братів та їхню державу, яку названо Полунією (від назви «поляни»).

НЕСТОР-ЛІТОПИСЕЦЬ: - *(сидить, тише і зачитує літопис вголос)*
«А Кий князував у своєму роду і ходив до царя грецького, і той цар, переказують, зустрічав його з великою шаною та почестями. Кий повернувся у своє місто, тут і помер. Після смерті братів рід їхній став князувати у полян. А у древлян своє княжіння, а у дреговичів – своє, а у словен – своє в Новгороді, а інше – на Полоті, де полочани».

МАНДРІВНИК 1 (араб): - Я – арабський письменник IX століття Аль-Балжі, описав три східнослов'янські державні союзи: Куявію (зі столицею Києвом), Славію (з центром – Новгородом) та Артанію (це – Тмутаракань у Криму).

МАНДРІВНИК 2 (араб): - Я - арабський мандрівник Аль-Масуді. Чув про славних київських князів Аскольда і Діра. Дір – найвидатніший із слов'янських князів, який володів багатьма містами і величезними територіями. За часів його правління до столиці приїздили наші мусульманські купці. Аскольд – один з наймогутніших державних діячів раннього середньовіччя. Він здійснив сміливу і далекоглядну політику, скеровану на зміцнення Київської держави.

АСКОЛЬД: - Так, я прийняв титул кагана, який прирівнювався до титулу імператора, аби піднести міжнародний авторитет Київської держави. За це

візантійські хроністи назвали мене «прегордим каганом».

Спасибі, Аль-Масуді, за похвалу. Але ж, мабуть, пам'ятають ваші, як моє військо відбило їх у 852-853 роках у Закавказзі. А у 864 році київські дружини досягли міста Абесгун в Ірані.

МАНДРІВНИК (візантійський): - О, Аскольд дійсно наймогутніший! Я візантійський мандрівник і знаю, що найважливішою акцією Аскольда були його знамениті походи проти Візантії, у результаті яких були підписані вигідні для русичів угоди з ромеями. А головне, що Аскольд близько 866-го року хрестився з частиною його дружинників.

АСКОЛЬД: - А що скажуть наші найрозумніші журналісти? Кого було запрошено на престол в цей час у Славії, у славному Новгороді? Чому?

ЖУРНАЛІСТ 2: - Я знаю відповідь! Варяги брали данину з чуді, із словен, із мері. Ці племена у 862 році вигнали чужоземців, але не змогли організувати свою владу і закликали із замор'я інших варягів. Це були три брати: Рюрик, Синеус і Трувор. Після смерті братів Рюрик став єдиним князем. Перед своєю смертю Рюрик передав правління родичу Олегові доручив йому малолітнього сина Ігоря.

НЕСТОР ЛІТОПИСЕЦЬ: «І прийшли Олег та Ігор до гір київських, і довідався Олег, що Аскольд і Дір удвох княжать. І сховав він воїв у човнах, а інших позаду поставив, і сам прийшов, несучи Ігоря малого. Мовлячи: «Ми - купці єсмо, їдемо в греки до Олега і до Ігоря-княжича. Прийдіть-но оба до рідні своєї. Аскольд же й Діра прийшли. І вискочили всі інші вої з човнів, і мовив Олег: «Ви оба не є князі, не роду княжого». І внесли Ігоря. А се син Рюриків». І вбили вони Аскольда і Діра. - Так встань же, Олег! Не добре діло зробив ти. Що скажеш у захист свій?

ОЛЕГ: - А чи не прославив я державу Київську, чи не згуртував розрізнені об'єднання племен у державу – Київську Русь?! Ану, журналісти, гості- мандрівники, підтримайте мене і розгадайте мій кросворд! (додаток 1)

ВІДПОВІДЬ: сіверяни, уличі, радимичі, тиверці, словени, кривичі, чудь, меря.

ОЛЕГ: А ви, мандрівники? В чий землі ходив я з дружиною?

МАНДРІВНИК (візантійський): - О так, на Візантію. У 907 році імператор навіть змушений був укласти з тобою мирний договір, вигідний для Русі. На контрибуцію – 12 гривень на чоловіка, багато золота візантійського пішло. А у 911 році узяв ти з нас, Олег, ще більшу контрибуцію – 48 тисяч гривень золота.

НЕСТОР ЛІТОПИСЕЦЬ: «І жив Олег, княжачи в Києві, мир маючи зі всіма країнами. Колись спитав він волхвів і ворожбитів: «Від чого я помру?» І сказав йому один ворожбит: «Князю! Від коня твого любимого, на якому ти їдиш, від нього тобі померати». І звелів князь годувати його (коня) і не приводити до нього. На п'ятий рік згадав він свого коня. І покликав він конюха і сказав: «Де кінь мій, якого наказував я годувати і берегти?» Той же відповів: «Помер.» Олег же сказав: «Не правду говорять волхви, все це брехня: кінь помер, а я живий. Та побачу кості його» І поїхав на те місце, де лежали його голі кості і череп голий, зліз з коня, засміявся і сказав: «Чи не від цього черепа смерть мені прийняти?» І ступив він ногою на череп. І виповзла із черепа гадюка і вжалила його в ногу. І від того розхворівся і помер він».

- Немов би розплатився князь Олег за вбивство Аскольда та Діра.

ЖУРНАЛІСТ: Прощу слова! Як відомо з історії, не один князь заплатив смертю за свою загарбницьку політику. А як прокоментує той факт, що князь Ігор був покараний і знищений древлянами?

КНЯГИНЯ ОЛЬГА: Князь Ігор, ладо моє, був хоробрим і відважним лицарем. Військові походи приносили славу і багатство князю і дружині. Але для перемог треба було збільшити й кошти. Тому й довелося збільшити данину – вести полюддя. За це древляни розп'яли князя Ігоря, прив'язавши до двох сосон. Та за смерть чоловіка я жорстоко помстилася древлянам. Звернулася до них з проханням: прислати мені замість данини з кожної хати по три горобці і по три голуба. Після того, як були зібрані птахи, звеліла я дружинникам до лапок кожного голуба й горобця прив'язати клаптики з тканини. А ввечері, коли починало темніти, підпаливши ці клаптики, голубів і горобців випустили. Звичайно, птахи полетіли під стріхи тих будинків, де мали гнізда. Іскоростень

ураз спалахнув вогнем. Городяни кинулися з міста, а кияни – на них. Багато полягло! Так вогнем і мечем приборкувала я, княгиня, непокірних.

КНЯЗЬ КИЙ: Невже ж наші князі були такі суворі та нещадні, жорстокі? Хто з Вас, журналісти та гості, знає про їхні славні діла?

ВІКТОРИНА.

1. Перерахуйте реформи княгині Ольги.
2. Яким шляхом княгиня Ольга намагалася здійснити зовнішню політику?
(дипломатичним)
3. З якими країнами княгиня Ольга обмінялася посольствами?
(Німеччина, Візантія)
4. Під яким ім'ям увійшов в історію син Ольги і Ігоря – Святослав?
(Завойовника, а академік Грушевський назвав «запорожцем на престолі» за його лицарську вдачу. Він воював протягом усього свого правління і відіграв величезну роль у міжнародних відносинах)
5. Хто описав зовнішність Святослава? Розгадайте ребус (додаток № 2) і ви дізнаєтесь відповідь. (Нестор-літописець)
7. Розгадайте вислів з ребусу, з яким ходив на ворогів Святослав? (додаток 3). (Іду на Ви.)
8. Розглядайте ребус (додаток 4): з якими ворогами боровся Святослав?
(хозари)
9. Де загинув князь Святослав?: на Балканах; на о. Хортиця; у Києві? Від чийх рук? (печеніги)

ЛІТОПИСЕЦЬ: А тепер таке завдання.

10. Про кого йде мова в літописі? «Печенізький хан наказав зробити з його черепа кубок» (Святослав)

КНЯЗЬ КИЙ: Розгадайте ребус (додаток 5)

- Яку релігію запровадив Володимир Великий? (християнство)

- У якому році? (988 р.)

11. Перерахувати реформи Володимира Великого
(адміністративна, військова, оборонна, судова, градобудівництво, релігійна)

12. Як ще прозивали Володимира Великого в народі?

(Володимир-Красне сонечко)

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ: А хто зараз перед вами, любі друзі?

Розгадайте ребус *(додаток 6)*. *(Ярослав Мудрий)*

- А чи добре знаєте Ви, журналісти, про моє князювання? Адже, як пишуть історики, за час мого правління Київська держава досягла свого розвитку. Нумо!

1. За що мене прозвали Мудрим?

(у Київському літописі зазначено, що князь «до книг виявляв охоту, читаючи їх і в день, і в ночі». За любов до книг, до наук, до мов прозвали його Мудрим).

2. Які Ви знаєте документи, збірки законів держави? Розгадайте ребус.

(«Руська правда»). (додаток 7).

3. На честь перемоги над печенігами було збудовано який собор?

(Софіївський собор).

4. Які ще архітектурні пам'ятки Ви знаєте, які були закладені мною, Ярославом Мудрим? *(Золоті ворота, церква святої Софії, церква святої Богородиці Благовіщення на Золотих воротах, монастирі святої Ірини та святого Георгія, збудував велетенські земляні вали, при Софіївському Соборі була відкрита школа і бібліотека).*

Хроніст на правильні відповіді роздає учням кольорові кружечки.

Учитель робить підсумок уроку, виставляє оцінки всім учасникам гри та вікторини.

УЧИТЕЛЬ: Ось і закінчилась наша рольова гра. Так, дійсно, як ми сьогодні на уроці іди раз пригадали і переконалися, що Київська Русь залишила яскравий слід у вітчизняній та світовій історії. Її внесок для середньовічного політичного, економічного, суспільного й культурного життя був надзвичайно високим. Київська держава вийшла на політичну арену в часи правління Аскольда. А за правління всіх подальших князів Київська Русь примусила рахуватися з собою тодішні держави.

Щасливий випадок за темою «Княжа Русь-Україна»

Урок-вікторина

Гру можна провести в межах тижня історії в школі, а також як урок узагальнення знань за темою «Княжа Русь-Україна».

У ч и т е л ь. Сьогодні ми проводимо гру «Щасливий випадок». Нагадую її умови: учні поділені на дві частини: гравці (дві команди) та вболівальники. За кожним конкурсом буде стежити судова колегія (два учні) та оголошувати результати.

Конкурс «Далі».

Учитель читає запитання, а команди дають миттєву відповідь. Якщо вони не знають відповіді, то говорять: «Далі». максимальна оцінка за цей конкурс — 10 балів (кожне запитання оцінюється в 1 бал).

Запитання для першої команди.

1. Назвіть основне писемне історичне джерело-літопис, звідки ми здобуваємо основні знання про першу на нашій території державу — Київську Русь. (*«Повість минулих літ».*)
2. Як називається релігія, що базується на вірі в Ісуса Христа? (*Християнство.*)
3. Хто першим князував у Києві: Святослав чи Олег? (*Олег.*)
4. Із якого роду походив князь Ігор? (*Рюриковичі.*)
5. Назвіть ім'я князя, автора «Руської правди». (*Ярослав Мудрий.*)
6. Який князь почав карбувати перші гроші? (*Рюриковичі.*)
7. Який князь скликав Любецький з'їзд? (*Володимир Мономах.*)
8. Який князь об'єднав Галицько-Волинське князівство? (*Роман Мстиславич.*)
9. Що утворилося внаслідок Люблінської унії? (*Річ Посполита.*)
10. На ворота якого міста на знак перемоги князь Олег прибив свій щит? (*Константинополь.*)

Запитання для другої команди.

1. Назвіть автора «Повісті минулих літ». (*Нестор-літописець.*)
2. Назвіть поняття, яке означає обожнення сил природи, віру в багатьох богів. (*Язичництво.*)

3. Хто першим князував у Києві: Ярослав Мудрий чи Володимир Мономах? (*Ярослав Мудрий.*)
4. Якого князя називали Віщим? (*Олега.*)
5. Хто ввів християнство на Русі? (*Володимир Великий.*)
6. Назвіть князя, що побудував Софійський собор. (*Ярослав Мудрий.*)
7. Назвіть автора відомого твору «Повчання дітям». (*Володимир Мономах.*)
8. На честь кого було засноване й назване місто Львів? (*Лева — сина Данила Галицького.*)
9. Що було утворене внаслідок Берестейської унії? (*Греко-католицька церква.*)
10. Які кочові племена, що постійно нападали на Русь, розгромив Ярослав Мудрий? (*Печенігів.*)

Конкурс «Дати».

Кожна команда отримує картку із хронологічною таблицею, яку необхідно заповнити. Судді оцінюють швидкість і правильність заповнення карток.

Максимальна оцінка за цей конкурс — 5 балів.

Завдання для першої команди.

Подія	Дата
Період князування Володимира Великого	<i>980—1015 рр.</i>
<i>Любецький з'їзд</i>	<i>1097 р.</i>
Захоплення Києва монголо-татарами	<i>1240 р.</i>
<i>Об'єднання Галицько-Волинського князівства</i>	<i>1199 р.</i>
Берестейська унія	<i>1596 р.</i>

Завдання для другої команди.

Подія	Дата
Період князювання Ярослава Мудрого	1015—1054 рр.
Запровадження християнства на Русі	988 р.
Захоплення Чернігова монголо-татарами	1239 р.
Коронація Данила Галицького	1253 р.
Люблінська унія	1569 р.

Конкурс «Викиньте зайве».

У той час, коли команди виконують завдання з датами, уболівальники отримують своє завдання.

Учитель називає слово чи словосполучення, що стосується певної події. Якщо уболівальники погоджуються з ним, то піднімають руку. Уболівальники можуть принести своїм командам 3,5 балів: 0,5 за кожну правильну відповідь.

Завдання для уболівальників першої команди.

«Князювання Володимира Великого».

1. Розгромив печенігів.
2. Прибив свій щит на воротах Царграда.
3. Запровадив християнство на Русі.
4. Воював із кочовиками.
5. За нього була побудована Десятинна церква.
6. Побудував міста Холм і Львів.
7. Написав «Повчання дітям».

Завдання для уболівальників другої команди.

«Князювання Ярослава Мудрого».

1. Побудував Софійський собор.
2. Запровадив першу збірку законів «Руська правда».
3. Об'єднав Галицько-Волинське князівство.
4. Відкрив Острозьку академію.
5. Мав прізвисько «тесть Європи».

6. Розгромив печенігів.

7. За нього були побудовані Золоті ворота в Києві.

Конкурс «Історичний портрет».

Учитель читає характеристики історичних осіб, а учні визначають, про кого йдеться. Відповідає команда, яка першою підніме руку. У разі неправильної відповіді право відповідати надається другій команді. Кожна правильна відповідь оцінюється у 2 бали.

1. Усе життя провів в походах, Хан з його черепа зробив На битву, як на свято, йшов. І золотом прикрасив чашу, Та на Дніпровських на порогах Якого князя хан розбив? — Свою геройську смерть знайшов. Чекаю відповідь я вашу!

(Князь Святослав.)

2. Нову христову віру дав На Бузі місто збудував, І срібну гривну карбував, Один — три прізвища він мав. То, хто ж така оця людина, Яку так славить Україна?

(Володимир Великий.)

3. Імення він прекрасне мав Для європейських королів І ним себе прославив, Він тестем був і сватом, Також закони він писав На різних мовах говорив, Для Руської держави. Та ще любив читати. Про кого мову я веду? Про кого відповідь я жду?

(Ярослав Мудрий.)

4. Він українську Русь зміцнив — Він збудував і Холм, і Львів, У Галичині й на Волині, І відбивав татар навали, Німецьких рицарів розбив Державою правити умів, У бою, в Дорогочині. То як же князя цього звали?

(Данило Галицький.)

Конкурс «Ти — мені, я — тобі».

Команди ставлять одна одній по два запитання, які вони підготували вдома. Максимальна оцінка за цей конкурс — 4 бали. Оцінюються і запитання команди, і правильність відповіді.

Конкурс «Розв'яжіть ребус».

Перед вами ребус, у якому зашифровані імена історичних осіб, які вивчалися за темою «Княжа Русь-Україна». Знайдіть ключ і за 2 хв. Прочитайте якомога більше слів.

М	А	Р	Н	А	К	Й	О
О	Х	И	И	Л	И	С	С
Н	М	Й	Л	И	Й	В	Л
О	У	Д	О	Ц	К	Я	А
М	Д	А	Г	Ь	И	Т	В

(Читається згори донизу, знизу вгору на наступну вертикаль. Відповіді: Мономах, Мудрий, Данило Галицький, Кий, Святослав.)

Наприкінці гри вчитель підбиває підсумки, визначає переможця.

Україна - країна замків і фортець

Урок-подорож

Мета: ознайомити учнів з фортифікаційними спорудами на території середньовічної України; розвивати в учнів уміння і навички роботи з літературою, підготовки повідомлень та виступу з ними перед учнівською аудиторією, розвивати творчі здібності учнів; виховувати інтерес до історичного минулого Батьківщини, необхідності збереження історико-архітектурних пам'яток.

Навчально-методичне забезпечення: карта, ілюстрації.

Обладнання: папір формату А-4; фарби, кольорові олівці.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Вид заняття: уявна подорож до Країни замків і фортець.

Підготовчий етап

Учитель заздалегідь оголошує тему та орієнтовний план майбутнього уроку, рекомендує учням літературу для підготовки текстів екскурсійних розповідей та підбору відповідного ілюстративного ряду.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Учитель оголошує тему уроку, порядок його проведення у формі уявної подорожі до Країни замків і фортець. Перед початком уроку кабінет історії оформляється ілюстраціями з теми уроку-подорожі.

II. Уявна подорож до Країни замків і фортець

Вступне слово вчителя.

Музейною експозицією під відкритим небом, що розповідає про героїчне минуле України, називають давні городища, замки, фортеці, оборонні монастирі.

У середньовіччі кожному феодалу, князю доводилося самому піклуватися про свою безпеку, тому вони і зводили могутні фортеці, стіни яких могли захистити їх від нападів ворогів. Такими укріпленими замками була вкрита вся Західна Європа. Не була винятком і середньовічна Україна.

Наш урок не дарма називається «Україна — країна замків і фортець», адже дослідники нараховують в Україні понад декілька тисяч пам'яток фортифікації.

На сьогоднішньому уроці ми здійснимо подорож до середньовічної України — відвідаємо Галичину, Волинь, Закарпаття, Поділля та завітаємо до замків і фортець, які не одне століття вірно захищали наших предків від нападів ворогів. Болгарське прислів'я говорить: «У каменя довга пам'ять». І дійсно, кам'яні фортеці залишили нащадкам свої легенди, нерозв'язані таємниці. Тому знову і знову повертаються до них археологи й історики, письменники і поети, художники й мандрівники.

Отже, я вас запрошую у світ середньовічних фортець України. Рушаймо!

Випереджальне творче завдання.

Під час подорожі клас об'єднується в дві групи: 1) історико-екскурсоводи, які, власне, і будуть гідями; 2) екскурсанти, які, у свою чергу, об'єднуються в підгрупи — письменники і поети, художники. Під час уявної мандрівки члени творчих підгруп, уважно слухаючи екскурсоводів, повинні будуть зробити художні замальовки на тему «Мої враження від середньовічної України — країни замків і фортець» (есе, поезія, лист, девіз, малюнок, ескіз тощо).

1. Луцький замок.

Перший учень-екскурсовод. Першу зупинку зробимо на Волині, яка була одним з осередків державності на українських землях. Давнім центром Волині було місто Володимир, але на рубежі XIII — XIV ст. починає зростати роль Луцька. Ми пам'ятаємо, що у 1340 р. він став центром володінь князя Любарта Гедиміновича, а пізніше — князя Свидригайла. Саме місто Луцьк інколи називали другою столицею Великого князівства Литовського. Як бачимо, Луцьк мав вигідне оборонне розташування: на півночі та заході — вигин р. Стир, на півдні протікав Глушець, на сході — непрохідні болота. Отож на території дерев'яно-земляних укріплень, які залишилися ще з часів Київської Русі, Любарт споруджує Верхній замок (збережений сьогодні у досить доброму

стані) — муровані стіни з трьома вежами (Надворітна, або Любарта, Стирова, або Свидригайла, Владича). За часів Любарта було розпочато і продовжено Свидригайлом будівництво Нижнього, або Окольного, замку, частина веж і стін якого були дерев'яними, а частина — мурованими. Мурована частина Нижнього замку мала чотири вежі, з яких до нашого часу дійшла вежа князів Чарторийських.

Цікавий факт. У 1429 р. в Луцьку відбувся один з перших в Європі міжнародних конгресів, у якому брали участь імператор Священної Римської імперії, королі Данії і Польщі, магістри Тевтонського і Лівонського орденів, великі князі литовський і московський, князі тверський і рязанський, митрополит Русі і легат папи римського, візантійський посол, усього — представники 15 держав, понад 1500 гостей.

Сьогодні в Луцькому замку розташовано музейні експозиції — дзвони, озброєння, влаштовуються рицарські турніри.

2. Кременецький замок.

Другий учень-екскурсовод. Далі рушаймо до «Волинських Афін» — Кременецького замку. Цей замок будували правителі трьох держав. У XIV ст. мурований замок у Кременці почав будувати польський король Казимир III, його роботу продовжив угорський король Людвік, а завершив Любарт, який у 1382 р. викупив місто. Кременецький замок виконував оборонну та адміністративну функції. Тут засідав повітовий суд, зберігався архів, була в'язниця.

3. Олеська фортеця.

Третій учень-екскурсовод. Із «Волинських Афін» рушаймо до Галичини. Львівщина багата на замки та фортеці. Тут розташовуються і замок Свірзьких, і Золочівський замок, і замок у Поморянах, Підгірцях тощо, але всі вони були зведені у XVII ст.

Тому ці замки ми відвідаємо у наступному році, коли будемо вивчати історію України вже у 8 класі. А зараз завітаємо до замку, який розташовується неподалік від Олеська. Цю фортецю збудував нащадок Данила Галицького —

один з синів Юрія Львовича (Андрій або Лев). Укріплення в Олеській фортеці почали зводити на рубежі XIII—XIV ст. Якщо уважно придивимося, то зможемо побачити, що висота стін цього кам'яного захисника сягала 10 м, а товщина — 2,5. Усередині овальних мурів було двоповерхове приміщення, каплиця, башта і криниця.

Цікавий факт. Саме в Олеському замку народилося двоє майбутніх польських королів: у 1629 р. — Ян III Собеський, у 1640 р. — Міхал Вишневецький.

Після Другої світової війни Олеський замок було відреставровано і він став музеєм-заповідником X—XVIII ст. Колекція музею нараховує біля 500 творів живопису, скульптури. Експозиції Олеського музею розгортаються від залу до залу, ніби відкриваються сторінки історичного літопису. Та й кожна зала музею теж є експонатом. Меблі, світильники, шпалери, гобелени, каміни — усе характерно для тих часів, коли було збудовано Олеський замок.

4. Кам'янець-Подільська фортеця.

Четвертий учень-екскурсовод. Зараз ми відвідаємо регіон, на території якого активно поширювалася оборонна архітектура — Поділля. Кінець XIV ст. ознаменований виникненням на Поділлі цілого ряду укріплених замків — у Бучачі, Ялівці, Станові, Скалі Подільській, Теробовлі, які пізніше неодноразово добудовувалися і перебудовувалися.

Також на Поділлі наприкінці XIV ст. починає розвиватися унікальний оборонний комплекс Кам'янця-Подільського, характер якого багато в чому визначений розташуванням міста на острові, утвореному глибоким природним каньйоном. Природну міць доповнюють фортифікаційні споруди. У XII ст. на скелястому мисі на захід від міста звели дерев'яне укріплення. У XIII—XIV ст. з'явилися перші кам'яні вежі та стіни.

Кам'янець називали «вежею, зведеною рукою Божою», «оплотом християнства».

5. Хотинська фортеця.

П'ятий учень-екскурсовод. Далі рушаймо до однієї з найулюбленіших фортець кінематографістів ХХ—ХХІ ст. Історія цієї фортеці дуже давня. На скелястому мисові в Хотині на рубежі Х—ХІ ст. звели дерев'яну фортецю, а за Данила Галицького її зміцнили каменем. У 1470-х рр. воєвода Стефан III Великий ґрунтовну башту і три менших, товсті стіни (до 5 м), прикрашені орнаментом з цегли, а на подвір'ї — палаци, церкву, казарми.

Хотинська фортеця збереглася до наших днів, зараз в ній проводяться реставраційні роботи. А у 2007 р. тут знімалися епізоди фільму «Тарас Бульба».

6. Акерманська фортеця.

Шостий учень-екскурсовод. Ви вже довідалися, що фортеці на українських землях будували українці, поляки, литовці, угорці, а зараз ми перенесемося на південь України і відвідаємо фортецю, яку спорудили генуезці. Отже, наприкінці ХІІІ ст. генуезці на високому березі Дністровського лиману спорудили фортецю Монкастро. У часи молдавського правління її називали Четата Албе («Біла фортеця»). У 1484 р. її захопили турки і переклали назву на свій лад Акерман («Білий камінь»).

Цікавим фактом є те, що стіни Акерманської фортеці є одночасно і речовим, і писемним джерелом. Адже вони зберігають слов'янські написи, які розповідають про будівництво укріплень.

Площа мурованої фортеці — близько 9 га. Довжина стін — 2 км, товщина — до 5 м. Відносно мала висота башт (9—11 м) компенсувалася широким (до 14 м) і глибоким ровом.

У наступних століттях турки зміцнили фортецю, звели бастіони. У Комендантському дворі розміщувалися покої коменданта, скарбниця і в'язниця, у підвалах — зброя і боєприпаси; у Гарнізонному дворі — казарми; у Цивільному дворі — жилі будинки і мечеті; у Портовому — склади купців.

Під стінами Акерману в різні часи відбувалися десятки битв, його штурмували молдавани, запорожці, поляки, австрійці, татари, росіяни. Фортеця до 1770 р. вважалася неприступною.

7. Мукачівський замок «Паланок».

Сьомий учень-екскурсовод. На західній околиці Мукачева, на горі вулканічного походження — Замковій, був зведений у XIV—XV ст. князем Федором Коріатовичем перший в Україні кам'яний замок, здатний протистояти тодішнім методам ведення бою. Розташований він на висоті 188 м над рівнем моря.

Усі замки, фортеці будувалися за наказами королів, гетьманів, князів. А безпосередніми виконавцями були, звичайно, селяни. У середньовіччі не було ще техніки, за допомогою якої можна було б піднімати на вершину гори камінь та інші будівельні матеріали. Тож не дивно, що в ті далекі часи подібна робота супроводжувалася великими муками. Так народжувалася легенда про те, що вся Замкова гора будувалася в страшних муках, і тому із словом «мука» пов'язують, за однією з легенд, виникнення назви міста — Мукачево.

Звідки ж походить назва самого замку «Паланок», — запитаєте ви.

Замок був оточений водяним ровом завглибшки 6 і завширшки до 14 м. Із внутрішнього боку цього рову було насипано 8-метровий земляний вал, поверх якого височів паркан із важких дубових колод. Паркан називали «паланком», звідси, власне, і пішла назва Мукачівського замку.

Федір Коріатович добре усвідомлював значення замкового гарнізону, боєприпасів, провіанту і стін самого замку при обороні. Саме тому він видав указ, за яким в замку повинні були тримати наготові 164 гармати, 60 бочок артилерійського пороху, зберігати в холодних підвалах запаси солонини, копчення, морожену, в'ялену і сушену рибу, борошно, зерно, крупи.

За часів Ф. Коріатовича «Паланок» перетворився на один із найнепрístupніших замків у Центральній Європі. А зараз мій колега розповість вам легенду про будівництво у Мукачівському замку колодязя.

Восьмий учень-екскурсовод. Будучи енергійним, діловим князем-реформатором, Федір Коріатович добре розумів, що збудований ним замок міг мати будь-яку кількість гарнізону, безліч гармат, невичерпні запаси боєприпасів, провіанту, але без води оборона зводилася до нуля. Тому він наказав викопати колодязь.

Пробити багатометрову товщу вулканічних порід примітивними знаряддями праці кінця XIV ст. було надзвичайно важкою і небезпечною справою: обвалювалися стіни, гинули люди, перешкоджали отруйні гази. Колодязь виходив нециліндричної форми, де три, а де й вісім метрів у діаметрі. Бувало, що впродовж кількох тижнів не заглиблювались ані на сажень. Люди впадали у відчай і просили князя припинити будівництво.

Та Коріатович був невблаганним. Він наказав наприкінці кожного дня доповідати про стан будівництва. Протягом дуже довгого часу звітували однозначно: «Пресвітлий княже, води нема!» Чуючи щовечора цю невтішну фразу, Федір Коріатович і сам мало не впав у відчай, аж поки одного разу за спиною доповідача не помітив маленьку істоту. Ця істота була вкрита густою чорною щетиною, позаду мала хвіст, а на голові коротенькі ріжки. Князь грізно повелів усім залишити його. Підлеглі хутко виконали наказ, проте Коріатович лишився не сам. Рогатий, лукаво посміхаючись, запропонував свої послуги. Але не безкоштовно. За те, що в колодязі з'явиться вода, а на той час його глибина вже сягала 85 метрів, Коріатович мав віддати мішок золота. І князь погодився.

Наступного дня у колодязі з'явилася вода. За першими радісними вигуками пролунала вимога заплатити за воду золотом. І тут тільки Ф. Коріатович усвідомив, що грошей у казні немає: будівництво монастирів, замку та його колодязя, численні реформи випорожнили її до дна. Князь, звертаючись до посланця підземелля, сказав:

— Візьми мою душу, більше платити не маю чим. Я своє життя прожив недаремно.

— Е ні, Коріатовичу, — заперечив нечистий, — ти щойно мені збрехав — пообіцяв золото, а сам його не маєш, ти грішний. А душа грішника і так буде моєю після смерті. На душу я зачекаю, а гроші мені потрібні вже зараз.

Князь знову пробував пояснити, що казна порожня, а пообіцяв він мішок золота лише тому, що надто велике мав бажання увінчати успіхом усі справи князівські. Проте рогатий наполягав:

— Віддай мішок золота! Нічого знати не хочу!

Довго сперечалися. Минуло за північ. Аж ось у двір замку прийшов рицар, підлеглий князя. Сховавшись за колоною, у нічній тиші прислухався до суперечки. Добре зрозумівши її зміст, вийшов із схованки, відкликав господаря і шепнув йому на вухо:

— Федоре, ти пообіцяв нечистому мішок золота? Але ж ти не обіцяв великий мішок золота!

І от останні, але вже дійсно останні, дві золоті монети зашивають у малесенький мішечок, віддають як плату нечистому. Зрозумівши, що його обдурено, той підняв страшний гвалт, несамовито закружляв двором, підняв страшенну куряву, розбудив усіх придворних, слуг і челядь. Коли ж усі виглянули з вікон у двір замку, крикнув:

— Усе одно води пити не будете!

І з цими словами скочив у глибину колодязя.

З того часу з 85-метрової глибини чуються далекі приглушені звуки, які, власне, й народили цю легенду. Але так чи інакше, вода в замку була.

III. Підсумок уроку

Підсумок уроку проходить у формі висловлення вражень від уявної подорожі та презентації готових творчих робіт (за бажанням учнів).

IV. Домашнє завдання

Завершити виконання творчих робіт.

Життєпис династії Рюриковичів

Бінарний урок

Мета: узагальнити й систематизувати вивчений матеріал з курсів історії України (теми «Виникнення та розвиток Київської Русі», «Київська Русь наприкінці X — у першій половині XIII ст.») та всесвітньої історії (тема «Слов'яни та їхні сусіди»); розвивати вміння працювати з довідковою літературою, логічне мислення і пам'ять, уміння відділяти головне від другорядного; виховувати любов до вітчизняної історії.

Навчально-методичне забезпечення: підручник з історії України; підручник зі всесвітньої історії; енциклопедії з історії; історичні довідники; дидактичні матеріали.

Обладнання: папір формату А-4.

Тип уроку: узагальнення і систематизації знань.

Вид заняття: бінарний урок (історія України, всесвітня історія) «Школа Несторів-літописців».

Підготовчий етап

Учитель заздалегідь оголошує учням тему майбутнього уроку та порядок його проведення у формі написання довідково-історичної книги «Життєпис династії Рюриковичів». Учитель дає учням орієнтовний зміст майбутньої книги та список літератури для попереднього опрацювання.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Учитель оголошує тему та мету уроку, порядок його проведення у формі написання довідково-історичної книги «Життєпис династії Рюриковичів». Для виконання роботи учні об'єднуються у групи по дві-три особи в кожній, усього 11 груп. Кожна група отримує завдання скласти історичний портрет певного представника династії Рюриковичів за алгоритмом (алгоритм написаний на дошці):

- Рік народження
- Місце народження

- Рік смерті
- Місце смерті
- Причина смерті
- Роки правління
- Батько
- Мати
- Шлюб
- Діти
- Титул
- Крилаті вирази
- Внутрішня політика
- Зовнішня політика
- Історичне значення діяльності
- Оцінка діяльності сучасниками та нащадками.

Учитель акцентує увагу учнів на тому, що деякі пункти схеми можуть залишитися незаповненими, через те що за браком писемних джерел історикам важко визначити рік, місце народження/смерті, ким були батьки князя тощо.

Також учитель говорить, що юні дослідники династії Рюриковичів можуть скористатися довідковою літературою з фондів шкільної бібліотеки, яка зараз перебуває в класі й розміщена на окремій парті.

Вступне слово вчителя.

Рюриковичі — правляча династія Київської Русі та Московської держави, яка була при владі протягом семи століть. Дістала назву і веде початок від норманського князя Рюрика. Видатними представниками династії були київські князі Святослав Ігоревич, Володимир Святославич, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах; галицько-волинський князь Данило Галицький; Олександр Невський.

Київські Рюриковичі проводили активну зовнішню політику, завдяки якій Київська Русь перетворилася на найбільшу середньовічну європейську імперію.

Внутрішня політика київських князів мала центристський характер і була спрямована на зміцнення великокняжої влади.

Після розпаду Київської держави представники династії Рюриковичів правили в окремих землях-князівствах (Київській, Чернігівській, Ростово-Суздальській, Переяславській), де започаткували місцеві правлячі династії (Мономаховичів, Ольговичів, Романовичів тощо). Удільні князі з династії Рюриковичів правили в українських землях до кінця XV ст.

Московські великі князі й царі були нащадками володимиро-суздальських Мономаховичів. Династія Рюриковичів правила в Московській державі до кінця XVI ст. і закінчилася зі смертю синів Івана IV Васильовича.

Таким чином, на сьогоднішньому уроці перед нами поставлене складне, але водночас і цікаве завдання — спробувати написати довідково-історичну книгу «Життєпис династії Рюриковичів».

Учитель роздає учням папір і бажає юним Несторам-літописцям успіхів.

II. Життєпис династії Рюриковичів.

1. Рюрик.

Рік народження: невідомий.

Місце народження: невідоме.

Рік смерті: 879 р.

Місце смерті: можливо Корелі.

Причина смерті: невідома.

Роки правління: 862—879 рр.

Батько: невідомо.

Мати: невідомо.

Шлюб: невідомо.

Діти: Ігор.

Внутрішня політика: на березі р. Ільмень заснував місто, за 2 км від якого в середині X ст. виник Новгород.

Історичне значення діяльності: засновник династії Рюриковичів.

2. Олег.

Рік народження: невідомий.

Місце народження: невідоме.

Рік смерті: 912 р. або 922 р.

Місце смерті: можливо Ладога або Київ.

Причина смерті: за легендою, помер від укусу змії.

Роки правління: 882—912 рр.

Батько: невідомо.

Мати: невідомо.

Шлюб: невідомо.

Діти: невідомо.

Титул: новгородський князь (879—882 рр.), київський князь (882—912 рр.).

Крилаті вислови: «Хай буде Київ матір'ю міст руських».

Внутрішня політика: із 882 р. правив у державі від імені малолітнього князя Ігоря. Прагнув об'єднати слов'янські племена навколо Києва в одній державі. Підкорив деревлян і сіверян, які спочатку відмовилися визнавати його владу, приєднав до Русі радимичів, уличів, тиверців, білих хорватів, словен, кривичів, мерю, весь, чудь. Відновив язичництво, за що волхви прозвали його Віщим.

Зовнішня політика: Воював проти хозар. 911 р. здійснив вдалий похід проти Візантії. На знак перемоги прибавив свій щит на воротах Константинополя. Уклав вигідний для Русі торговельний договір з Візантійською імперією. Цей договір складався з 15 статей і передбачав встановлення дружніх зв'язків між обома державами та безмитну торгівлю Русі з Візантією; руські купці мали право жити у передмісті Константинополя протягом шести місяців; русичі отримували право служити в імператорському війську. Здійснював походи на Каспійське узбережжя і Кавказ, боровся з угорськими племенами, які просувалися в Середнє Подунав'я.

Історичне значення діяльності: за часів правління Олега Київська Русь перетворюється на одну з могутніх країн Європи. Окреслив територіальні контури держави, поживавив економічний розвиток Київської Русі.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «В основу консолідації земель Олег поклав модель централізованої держави, а не традиційної для Руської землі федерації племен» (*О. Бойко*).

3. Ігор.

Рік народження: 877 р. (?).

Місце народження: невідоме.

Рік смерті: 945 р.

Місце смерті: Древлянська земля.

Причина смерті: був убитий під час спроби повторно зібрати данину з деревлян.

Роки правління: 912—945 рр.

Батько: Рюрик.

Мати: невідомо.

Шлюб: княгиня Ольга.

Діти: Святослав, Гліб, Предслава.

Титул: київський князь (912—945 рр.).

Крилаті вислови: «Як вовк унадиться між вівці, то й всю череду виносить, коли його не вбити». (Древлянський князь Мал про Ігоря.)

Внутрішня політика: проводив політику, спрямовану на зміцнення Київської держави. Підкорив племена деревлян, сіверян, які відокремилися від Києва на початку його князювання.

Зовнішня політика: уклав мирні угоди (915 р., 920 р.) з печенігами. Здійснив у 941 р. похід до Візантії, під час якого київський флот було знищено за допомогою так званого «грецького вогню» (запальна суміш з сірки, смоли, нафти). У 944 р. відбувся другий похід на Візантійську імперію, який завершився укладанням у 945 р. договору, за яким Ігор зобов'язувався не нападати на володіння Візантії у Криму; обидві держави зобов'язувалися

надавати одна одній воєнну допомогу; для руських купців скасовувалася безмитна торгівля з Візантією тощо. У 913 і 943 рр. здійснив два походи на Кавказ, які дозволили київським купцям торгувати на Сході. У 945 р. здобув столицю Албанії — Бердаа.

Історичне значення діяльності: фактичний засновник династії Рюриковичів у Київській Русі.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «З нього починає діяти правило, що стало згодом обов'язковим для всіх київських князів: вступив на престол — утвердив свою владу» (*О. Субтельний*).

4. Ольга.

Рік народження: 893/894 (?).

Місце народження: Псков.

Рік смерті: 969 р.

Місце смерті: невідоме.

Причина смерті: невідома.

Роки правління: 945—957 рр.

Батько: невідомо.

Мати: невідомо.

Шлюб: князь Ігор.

Діти: Святослав.

Титул: Велика княгиня київська (945—957 рр.).

Внутрішня політика: управляла Київською державою в роки неповноліття свого сина Святослава. Помстилася деревлянам за вбивство чоловіка Ігоря (відповідно до законів звичаєвого права). Провела першу державну реформу в Київській Русі: визначила розміри данини — устави, уроки, оброки, порядок її збирання й місця для збору данини (погости).

Закріпила за княжою казною «ловища» — землі, багаті хутровим звіром, що забезпечувало постійний прибуток. Збудувала нову князівську резиденцію, дерев'яну християнську церкву.

Зовнішня політика: відмовилася від традиційних методів проведення зовнішньої політики її попередниками, коли спочатку здійснювався збройний похід, а потім (та й то у випадку вдалого завершення) укладався вигідний для київського князя мирний договір. Княгиня Ольга надавала перевагу мирним переговорам — дипломатії. 946 р. відвідала Константинополь, підписала мирну угоду з Константином VII Багрянородним, прийняла християнство. Здійснила першу спробу встановити дипломатичні відносини із Західною Європою — 950 р. надіслала послів до німецького імператора Оттона I.

Історичне значення діяльності: сприяла об'єднанню колишніх окремих племінних володінь в єдину державу. Вона першою серед руських князів відчула необхідність впорядкування й нормування данини, поширення адміністративної й судової систем на всі підвладні Києву землі. Надавала перевагу дипломатії перед війною; сприяла зміцненню міжнародного авторитету Київської Русі.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «Нестор констатував, що вона «сяяла, як місяць уночі», і порівнював її з «вранішньою зорею перед сонцем» (*Нестор*). «Легенда назвала Ольгу Хитрою, церква — Святою, історія — Мудрою» (*М. Карамзін*).

М. Грушевський відзначав, що вона тримала сильною та владною рукою систему, не давши їй ні ослабнути, ні розвалитися, налагодила дипломатичні стосунки з двома могутніми імперіями Європи, з яскравими представниками культури середньовіччя.

5. Святослав.

Рік народження: бл. 939 р.

Місце народження: Київ.

Рік смерті: 972 р. або 973 р.

Місце смерті: біля Дніпрових порогів.

Причина смерті: був убитий печенігами, під керівництвом хана Курі.

Роки правління: 964—972 рр.

Батько: князь Ігор.

Мати: княгиня Ольга.

Шлюб: можливо угорська принцеса Предслава.

Діти: Володимир, Ярополк, Олег.

Титул: Великий князь київський (945—972 рр.).

Крилаті вислови: «Іду на ви!», «Не осоромимо землі Руської, а ляжемо кістьми, бо ж мертвий сорому не зазнає».

Внутрішня політика: до 969 р. державою фактично управляла княгиня Ольга, тому що Святослав постійно вів військові походи; планував перенести столицю держави з Києва до Переяславця на Дунаї; зосередив всю повноту влади на місцях у руках єдиної династії: призначив на київський престол сина Ярополка, у Древлянську землю — Олега, у Новгородську — Володимира.

Зовнішня політика: зовнішня політика мала завойовницький характер й ознаменувалася розширенням територій Руської держави. Завдав поразки волзько-камським болгарам; у 965 р. розгромив Хозарський каганат, зруйнував його столицю Ітиль. Вів війни на Північному Кавказі, де захопив хозарську фортецю Семендер і переміг племена ясів та косогів. Закріпив владу Київської Русі на Таманському і Керченському півостровах (Тмутараканське князівство).

Підкорив майже всю територію Болгарії. Змушений був у 971 р. підписати з Візантією мирний договір, за яким відмовився від своїх завоювань на Балканах.

Історичне значення діяльності: значно розширив територію Давньоруської держави, проводив активну зовнішню політику щодо зміцнення престижу Київської Русі і забезпечення її торгових інтересів. Святослав залишився для наступних поколінь зразком воїна і полководця, який не шкодував сил для рідної землі і зложив голову, захищаючи її від ворогів.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «Чуже шукав, своє втратив» (*Повість минулих літ*). «Смілий і чесний рицар-войовник, що у всім поступає відкрито і сміло, не шукає здобичі, ні багатства, цінить тільки славу воєнну і для неї одної живе. Се герой княжої дружини, її найвищий ідеал» (*М. Грушевський*).

б. Володимир.

Рік народження: не пізніше 963 р.

Місце народження: невідоме.

Рік смерті: 1015 р.

Місце смерті: невідоме.

Причина смерті: невідома.

Роки правління: 980—1015 рр.

Батько: князь Святослав.

Мати: Малуша.

Шлюб: Олова, дочка одного з вождів шведських вікінгів; Анна, сестра візантійського імператора Романа II; Рогнеда, дочка полоцького князя.

Діти: Вишеслав, Ізяслав, Ярослав, Предслава, Всеволод, Прямислава, Святополк, Святослав, Мстислав, Станіслав, Судислав, Борис, Гліб, Марія-Добронега.

Титул: князь новгородський (969—978 рр.), великий князь київський (980—1015 рр.).

Внутрішня політика: завершив об'єднання всіх руських земель у складі Київської держави. До складу Руської держави увійшли Закарпатська Русь і Тмутаракань. За часів правління Володимира всі основні східнослов'янські союзи племен були інкорпоровані до складу держави. Процес утворення Київської Русі практично завершився. Кордони держави загалом збігалися з етнічними межами східнослов'янської етнокультурної спільноти. Для захисту від кочівників збудував укріплену лінію з містами-фортецями по річках Стугні, Десні, Ірпені, Трубежу й Сулі. Провів адміністративну, військову, оборонну, судову, релігійну реформи. Запровадив у 988 р. християнство як державну релігію Київської Русі, що сприяло розвитку культури, поширенню писемності, створенню перших шкіл і бібліотек на Русі. Було збудовану Десятинну церкву. За князювання Володимира почали карбувати перші руські монети — златники і срібники.

Зовнішня політика: воював з в'ятичами (982 р.), ятвягами (983 р.), радимичами (984 р.), волзькими булгарами (985 р.) і хорватами (993 р.). Розвивав політичні, економічні й культурні зв'язки з Візантією, Польщею, Угорщиною, Чехією, західноєвропейськими країнами.

Історичне значення діяльності: Значно зміцнив і розширив кордони Київської Русі. За часів Володимира Київська держава досягла найбільшої політичної могутності. Діяльність Володимира сприяла розвитку Київської держави й зміцненню її міжнародного авторитету. Саме князь Володимир прилучив Русь до європейського політичного і культурного життя, зробивши її невід'ємною частиною процесу формування європейської цивілізації. За часів Володимира Київська Русь стала рівень з багатьма державами Європи і Близького Сходу.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «Подиву гідно, скільки добра вчинив він Руській землі...» (*Повість минулих літ*). «Часи Володимира Святого, чи Великого — були кульмінаційною точкою процесу будови, завершенням ... процесу утворення давньої Руської, Київської держави» (*М. Грушевський*).

7. Ярослав Мудрий.

Рік народження: бл. 978 р. або бл. 983 р.

Місце народження: невідоме.

Рік смерті: 1054 р.

Місце смерті: Вишгород.

Причина смерті: невідома.

Роки правління: 1019—1054 рр.

Батько: Володимир Великий.

Мати: Рогнеда, дочка половецького князя.

Шлюб: Анна; Інгігерда, дочка шведського короля Олафа.

Діти: Ілля, Володимир, Ізяслав, Анастасія, Святослав, Всеволод, Єлизавета, В'ячеслав, Анна, Ігор.

Титул: князь ростово-суздальський (987—1010 рр.), князь новгородський (1010—1036 рр.), великий князь київський (1019—1054 рр.).

Внутрішня політика: зумів повернути всі українські етнічні землі на заході. Для захисту кордонів від нападу кочівників споруджена нова оборонна лінія вздовж річок Сули, Стугни, Росі, Трубежа. 1036 р. руські війська вщент розгромили печенігів біля Києва. На честь цієї перемоги закладено 1037 р. Софійський собор, взірцем для будівництва якого був Софійський собор у Константинополі. Було укладено перший писаний збірник законів «Правда Ярослава», що є найдавнішою частиною «Руської правди». Засновано Київську митрополію, яка підпорядковувалася Константинопольському патріарху. Засновано у Київській Русі перші монастирі — Св. Юрія, Св. Ірини та Києво-Печерський монастир, які стали великими церковними і культурно-освітніми центрами. Створено школу і бібліотеку при Софійському соборі.

Зовнішня політика: за князювання Ярослава Мудрого значно розширилися і зміцнилися міжнародні зв'язки Київської держави. Русь підтримувала тісні відносини з Візантією, Німеччиною, Угорщиною, Францією та скандинавськими країнами. Міжнародне становище держави Ярослав Мудрий закріпив родинними зв'язками з багатьма європейськими правителями.

Історичне значення діяльності: За часів Ярослава завершилось будівництво давньоруської держави. Київська Русь досягла zenіту свого розвитку і могутності, ставши в один ряд із провідними країнами середньовічного світу.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «Володимир ... землю зорав і розпушив її, тобто просвітив християнством. А син же його Ярослав засіяв книжними словами, а ми тепер пожинаємо, приємлемо серцем книжну науку» (*Повість минулих літ*). «Князювання Ярослава може називатися продовженням Володимирового як з погляду ставлення великого київського князя до підлеглих земель, так і за сприянням поширенню в Русі початків життя, внесених християнством» (*М. Костомаров*). «І в дорослому, і в похилому віці, вже як верховний володар Русі, він вкрай неохоче сідав на коня і

лише в разі особливої потреби брав участь у походах. Книга і перо були для нього милішими меча та військового обладунку» (М. Брайчевський).

8. Володимир Мономах.

Рік народження: 1054 р.

Місце народження: Київ.

Рік смерті: 1125 р.

Місце смерті: Київ.

Причина смерті: хвороба (?)

Роки правління: 1113—1125 рр.

Батько: Всеволод Ярославич.

Мати: Ірина Мономах, дочка візантійського імператора Константина Мономаха.

Шлюб: Гіта, дочка англійського короля Гарольда II.

Діти: Мстислав I, Ізяслав, Святослав, Роман, Ярополк II, В'ячеслав, Марина, Євфімія, Агафія, Юрій, Андрій.

Титул: князь ростово-суздальський (1066—1073 рр.), князь смоленський (1073—1078 рр.), князь чернігівський (1078—1093 рр.), князь переяславський (1093—1113 рр.), великий князь київський (1113—1125 рр.).

Внутрішня політика: зумів тимчасово об'єднати під своєю владою більшу частину території Київської держави, припинити князівські усобиці. Став одним з організаторів зустрічі найвпливовіших князів у Любечі (1097), що проводилася з метою покласти край князівським чварам і скоординувати спільну боротьбу проти половців. Автор «Повчання», адресованого його дітям, в якому різко засуджуються князівські усобиці, закликав до єдності всіх князівських земель. Видав закони (відомі під назвою «Статут Володимира Всеволодовича»), в яких скасовувалося холопство за борги та обмежувалися відсотки на позики. За Володимира Мономаха було збудовано міст через Дніпро, нові храми, виникали нові й розросталися старі міста.

Зовнішня політика: на початку XII ст. організував ряд спільних походів князів проти половців, після яких вони надовго припинили напади на руські землі. Володимир Мономах звільнив південноруські степи від кочівників.

Історичне значення діяльності: Володимир Мономах був останнім правителем Київської Русі, якому вдалося в період князівських усобиць об'єднати більшу частину території держави і відновити колишній авторитет Русі в середньовічному світі.

Оцінка діяльності сучасниками та нащадками: «Поміж давніми князями до татарського періоду після Ярослава ніхто не залишив по собі такої гучної і доброї слави, як Володимир Мономах, князь діяльний, сильний волею, що вирізнявся здоровим глуздом посеред своєї братії, князів руських. Довкола його імені обертаються майже всі важливі події руської історії в другій половині XI та в першій чверті XII століття» (*М. Костомаров*).

9. Юрій Долгорукий.

Рік народження: бл. 1091 р.

Місце народження: невідоме.

Рік смерті: 1157 р.

Місце смерті: Київ.

Причина смерті: отруєння.

Роки правління: 1149—1151 рр., 1155—1157 рр.

Батько: Володимир Мономах.

Мати: Гіта Англійська.

Шлюб: Анна, дочка половецького хана Аепа.

Діти: Андрій I Боголюбський, Гліб, Борис, Василь, Іван, Всеволод Велике Гніздо, Володимир.

Титул: князь ростово-суздальський (1096—1149 рр.), князь переяславський (1135 р.), великий князь київський (1149—1151 рр., 1155—1157 рр.).

Історичне значення діяльності: вважається, що Юрій Долгорукий заснував Москву, яка вперше згадується у літопису під 1147 р.

10. Олександр Невський.

Рік народження: бл. 1220 р.

Місце народження: невідомо.

Рік смерті: 1263 р.

Місце смерті: Городець на Волзі.

Причина смерті: хвороба (?)

Батько: Ярослав Всеволодович.

Мати: Ростислава Смоленська.

Шлюб: Олександра Полоцька.

Діти: Дмитрій I, Андрій III, Василій, Євдокія Володимирська.

Титул: князь новгородський (1236—1240 рр., 1241—1252 рр., 1257—1259 рр.), великий князь київський (1246—1263 рр.), великий князь володимирський (1252—1263 рр.).

Історичне значення діяльності: в умовах поневолення більшої частини руських земель монголо-татарами Олександр Невський очолив боротьбу північно-західних земель Русі проти загарбання їх німецькими і шведськими феодалами. За перемогу, здобуту руським військом, очоленим Олександром Ярославичем, над шведами в Невській битві 1240 р. його було прозвано Невським. У битві на Чудському озері 1242 р. новгородське військо під командуванням Олександра Невського розбило рицарів німецького Тевтонського ордену, що поклало край німецькій агресії на Північно-Західну Русь.

III. Підсумок уроку

На підсумковому етапі уроку учні здають учителеві відповідно до змісту «Життєпису династії Рюриковичів» підготовлені матеріали. Учитель аналізує роботу учнів.

IV. Домашнє завдання

Підготувати ілюстрації до «Життєпису династії Рюриковичів».

Список використаних джерел

1. Барнінець О.В. Використання ігор на уроках історії у 7-8 класах. «Основа». Харків, 2011.
2. Баханов К.О. Технологія групової творчої справи в навчанні історії у школі. // Історія в школах України. - № 1. 2000. С. 23-29.
3. Баханов К.О. Шляхом інноваційного навчання. // Історія в школах України. - № 5. 2002. С. 11-16.
4. Власов В.С. Історія України: підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2020.
5. Голованов С. Нетрадиційні уроки історії з використанням історичних міні-вистав // Історія в школах України. – 1996. - №1. – С.29 – 34.
6. Коляда І., Мельничук І. Новітні технології організації дискусії на уроках історії України // Історія в школі. – 2003. - № 11 – 12. – С. 34 – 38.
7. Малафійк І.В. Різні види нетрадиційних уроків. Дидактика. Навчальний посібник / К.: Кондор, 2009.– 406 с.
8. Мочкіна Л.І., Гурко Т.С. Нестандартні уроки з історії України. Методичний посібник – Тернопіль: Мандрівець, 2002. – 72 с.
9. Подобєд О.А. Історія України. 5, 7 класи: Нестандартні уроки. — Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. — 160 с. — Бібліотека творчого вчителя.
10. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Науково-методичний посібник. Київ, «А.С.К.», 2004.
11. Смолій В.А., Степанков В.С. Історія України: підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закладів – К.: Генеза, 2007.
12. Сучасний урок. Панорама методичних ідей. Упорядник Харківська Н.І. – Харків: Вид «Основа», 2004. – (Серія «Бібліотека журналу «Історія та правознавство», Вип. 5).